

ORTADOĞUDA SU SORUNLARI KARŞISINDA TÜRKİYE'NİN İKİLEMLERİ

Doç. Dr. A. Mehmet KOCAOĞLU

1 - ORTADOĞU NEDEN BÜYÜKGÜÇ MERKEZLERİNİN YA DA EMPERYALİZMİN İLGİ NOKTASINI OLUŞTURMAKTADIR?

Eskiden ipek ve Baharat yolu üzerinde bulunan Ortadoğu, bugün dünya petrol rezervlerinin üçte ikisine sahip bir bölge olarak, coğrafi açıdan da Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kavşak noktasında bulunmaktadır.

Kültürel açıdan Mağrip ülkelerinden (Fas, Tunus, Cezayir) başlayan Ortadoğu, Afganistan'a kadar uzanır. Kafkaslar'dan başlayarak, Kızıldeniz ve kıyısındaki ülkeleri içine alır. Mısır, Sudan, Libya dahil tüm arap ülkelerini içine alarak Parkistan'a kadar uzanır. Çeşitli strateji ve ideolojilerin çarpıştığı jeopolitik bir birim oluşturur.

Dünya coğrafyasının hiçbir bölgesinde Ortadoğu'da olduğu kadar güç mücadelesi olmamış, devletler, imparatorluklar ve medeniyetler kurulup yıkılmamıştır (1).

Üç kıtanın kavşak noktasında bulunan Ortadoğu, 1800'lerden itibaren giderek bir çatışma alanına dönüşmüştür. Çünkü Ortadoğu, üç kıtanın ve dünya ulaşım ağının odak noktasını oluşturmakla kalmayıp; sırasıyla Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık gibi evrensel ve tek tanrılı dinlerin doğum yeri olmuştur. Adı geçen dinler ve bu dinlere ait mezhepler birbirleriyle sürekli mücadeleye girmişlerdir. Bu mücadeleyi fırsat bilen ve sürekli olarak da kışkırtan emperyalist güçler, bölgeyi ve bölgede bulunan kaynakları kontrol altına almak için bölgedeki dengeleri kendi haksız çıkarları için dengelemeye çalışırken, böl-

(1) Mısır Krallığı başta olmak üzere, Pers, İskender, Roma, Bizans, Selçuklu, Abbasi, Emevi ve Osmanlı devletleri ve imparatorlukları bu bölgede kurulup, bu bölgede mücadele etmişlerdir. Bölgedeki siyasi mücadeleyi kaybeden yıkılmaktan kurtulamazlar. Bkz. M. Erendil, Çağdaş Ortadoğu Olayları, Ankara 1992ssf. 25-27.

genin dengesini daima bozmaktadırlar.

Dünya petrol rezervlerinin üçte ikisine sahip olan Ortadoğu, bu özelliği ile, bölge devletlerine ve bölgeye hakim güçlere büyük avantaj ve ekonomik üstünlükler sağlayan, buna karşılık da özellikle bölge ülkeleri için bir çok sorunu da beraberinde getiren bir çelişki diyebiliriz.

20.yüzyılın başından beri ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun zorla parçalanmasıyla ortaya çıkan ve günümüzde de yaşanan ortadoğu'daki sorunlar ve mücadeleler, emperyalist güçlerle Ortadoğu'daki milletlerin egemenlik mücadelesinden daha çok, Ortadoğu'daki kaynakların, bilhassa petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarının paylaşılmasından ya da paylaşılmasından kaynaklanmaktadır. (2).

Nitekim, Amerika Birleşik Devletleri /ABD, Jeo-stratejik konumu ve sahip olduğu zengin petrol ve doğalgaz yatakları dolayısıyla, Ortadoğu'yu ulusal güvenliği ile bağlantılı hale getirmiştir.

Başkan NIXON, "ABD'nin ve tüm özgür dünyanın Ortadoğu'daki çıkarları, bu bölgedeki barışın herhangi bir ülke tarafından ihlâl edilmemesine bağlıdır. Herhangi bir gücün, Ortadoğu'da hâkim bir duruma gelmek istemesi; bölgedeki uyuşmazlıkları ve siyasî gerginlikleri şiddetlendirecektir. ABD ve Batı ülkelerinin güvenlikleri bundan olumsuz yönde etkileneceklerdir. Bu nedenle ABD, bir başka gücün Ortadoğu'da hâkim duruma gelmesine rıza göstermeyecektir." diyerek, ABD'nin Ortadoğu'ya ilişkin ulusal hedeflerini açık bir şekilde ortaya koymuştur. (3).

ABD'nin bu tehditvâri politikaları, buna uygun yol izlemeyen birçok lider ve hükümetin yolunu tıkamıştır. 1990'ların son beş yıllık dönemine girdiğimiz bu günlerde Ortadoğu'daki hâkim faktör ABD ve onun belirlediği politikalaradır.

Bu hakimiyet, tüm Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi, Türkiye'nin de bölgedeki durumunu yakından etkilemektedir. Çıkarlarını, alternatif ve olanaklarını kısıtlamakta ve harekât alanını sınırlamaktadır. Bu nedenle, nasıl ki, Osmanlı

(2) Bu konudaki geniş bir inceleme için bkz. A. Mehmet KOCAOĞLU, Uluslararası İlişkiler Işığında ORTADOĞU: Parçalanmak İstenen Topraklar ve İstismar Edilen İnsanlar, Ankara, 1995.

(3) 1991'de Körfez Savaşını yapan Başkan Bush ve Dışişleri Bakanı J. BAKER de, "Ortadoğu petrol rollerinin dost ellerde bulunduğu ve güven içinde Batı pazarlarına ulaştığı takdirde güven içinde olacaklarını" vurgulayarak, "Bölgede petrol üreten ülkelerin ABD ile dost olmak zorunda olduğu ve ABD ile Batı'ya karşı bir tutum ve davranış içine giremeyeceklerini" belirterek, ABD'nin değişmez Ortadoğu politikasını bir defa daha teyit etmişlerdir. Bu konuda bkz. A. Mehmet KOCAOĞLU, Petrol Strateji/ Petrole Dayalı Politikalar, Nisan 1995, İstanbul: Ortadoğu, sf. 167-182 ve orada adı geçen doğu kaynaklar.

İmparatorluğu toprak bütünlüğünü korumak için denge politikası uğruna, bazen Batılı güçlerin bazen de Rusya'nın isteklerini dikkate almak zorunda kalmışsa; Türkiye Cumhuriyeti de özellikle soğuk savaş döneminde Sovyet sınırlarından emin olmak ve güvenlik endişesi nedeniyle, Batı'nın ve bilhassa ABD'nin paralelinde bir dış politika izlemek zorunda kalmıştır (4).

Dünyadaki genel durum ve konjektörüyle göstermektedir ki, güç dengelerinde büyük bir değişme olmadıkça, bundan sonra da Ortadoğu'daki hâkim faktör /başat unsur ABD olacaktır. ABD olmadan Ortadoğu'daki politikaların belirlenmesi pek de kolay olmayacaktır.

Bilindiği gibi sanayileşmiş ve güçlü devletlerin stratejik çıkarları, ülkesinden uzakta da olsa ekonomik menfaatlerini ilgilendiren hammadde kaynaklarının bulunduğu bölgeleri denetlemeyi ve nüfuz bölgesinde bulundurmaya gerektirir. Bugün, Kafkaslar'da, Ortaasya'da, Balkanlar'da kısacası tüm Ortadoğu'da oynanan oyunun temelinde bu prensip yatmaktadır. Bu emperyalizmin tarihsel süreç içindeki gelişimine de uygundur. (5).

Günümüzde Ortadoğu, Jeo-stratejik konumu, petrol kaynakları, doğalgaz zenginliği, su kaynaklarının kıtlığı; dîni, etnik ve ideolojik uyumsuzlukların doğal sonucu olarak sürekli bölgesel savaş ve çatışmaların, acımasız ve insafsız terörizmin, silah ve uyuşturucu kaçakçılığının rol oynadığı bir bölge durumundadır.

Petrol gelirleriyle dünya silah alım ve satımının en çok yapıldığı, bu konularda devasa miktarda paraların döndüğü ve / veya döndürüldüğü bir bölge olarak, dünyanın en sıcak odak noktalarının başında gelmektedir.

Ortadoğu'yu hedef haline getiren stratejik olguların başında, bölgenin jeopolitik ve jeo-stratejik durumu önemli rol oynamaktadır.

Asya Avrupa ve Afrika'yı birleştiren tüm karayollarının düğüm noktası, bu bölgede olup; üç kıtaya uzanan demiryolları bölgeden geçer. Ortadoğu, üç kıtayı birleştiren havayollarının keşişim noktasında bulunur.

Dünyadaki tüm güç merkezlerini ilgilendiren su yolları ve geçitleri, Ortadoğu'dan kontrol edilebilir. Hazar Denizi, Karadeniz, Akdeniz, Kızıl Deniz, Basra Körfezi'ni birbirine bağlayan su yolları ve geçitleri bu bölgededir. Atlantik'in Hint ve Pasifik Okyanusları'na bağlanması bölgedeki bu yollar ve ka-

(4) Bkz. H. ULMAN, Dış Politikaya Yön veren Etkenler F(1923-1968), SBFD, C. 23. s. 3, Ankara 1968, sf. 241-273.

(5) Emperyalizmi ve felsefesi için bkz. A. Mehmet KOCAOĞLU, Uluslararası İlişkiler Ankara, 1993, SF. 1-110.

nallar üzerinden olur. Beş deniz çevresindeki ülkelerin ticareti bu yollar üzerinden yapılır.

Dünyanın en stratejik maddesi olan petrol ve doğalgazın çoğunun bu bölgede olması yanında, Batı pazarlarına en kısa yoldan akışı da bölgenin kendi üzerindeki ve ileride yapılacak pipe-line/ boru hatları ile olmaktadır / olacaktır.

Bilindiği gibi, jeo-politiğin temel kavramı "mekan"dır. Ortadoğu'da dünya dediğimiz mekanın merkezinde bir menteşe gibidir. Sahip olduğu stratejik özellikleri nedeniyle de dünyadaki mevcut güç odaklarının menfaat/ özellikle haksız bir çıkar alanıdır.

Ortadoğu, sadece coğrafi konumu nedeniyle değil, özellikle Arap Yarımadası ve çevresindeki petrol ve doğalgaz nedeniyle stratejik önem kazanmıştır. Çünkü, petrol kaynaklarını elinde tutan ülkeler, kendi durumlarını güçlendirirken rakiplerini de aynı ölçüde zayıflatmış olurlar.

Bu nedenle tarihsel süreç içinde İngiltere, Fransa, Sovyetler/ Rusya ve ABD, Ortadoğu'nun petrol kaynaklarını kendi kontrollerinde bulunduracak şekilde bölgeyi kendi nüfus sahaları içinde tutmaya çalışmışlardır. Bölgedeki doğalgaz kaynaklarının varlığı bölgenin önemini bir kat daha arttırmıştır. Günümüzde ve gelecekte petrol ve doğalgaz, dünya ekonomisi ve sanayisi için vazgeçilmez derecede önem kazanmıştır. Batılı ülkeler, petrol gereksinimlerinin % 60'ını bu bölgeden karşılamaktadır.

Bölgedeki ülkelerin çoğu, özellikle petrol ihracatçısı ülkeler, sosyal, politik, ekonomik, askerî ve kültürel açıdan az veya çok ama kademe kademe büyük güçlerin etkisi altındadır.

Bu etki ve büyük devletlerin çıkar çatışmasından kaynaklanan tehikeli durum, içişlerin karşına, bölücülük ve terörizm, su savaşları senaryosu gibi yeni yeni uyuşmazlıklar üretilerek, artırılacak ve yeni boyutlar kazanmaya devam edecektir. Bölücü faaliyetler ve uyuşmazlıklar tahrik edilerek, bölgede etkin duruma gelmek isteyen devletler susturulacak ve önleri kesilecektir.

Birinci ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra petrol, Ortadoğu bölgesinde bölge sınırlarını aşan, bölgedeki devletlerin gerek kendi iç ilişkilerini ve gerekse uluslararası ilişkilerini etkileyen ve uluslararası alanda askerî-politik gerilimler, hükümet darbeleri ihtilâller ve kanlı girişimlerin yanında Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi ülkeleri ve devletleri parçalayan bir odak noktası olmuştur. (6).

(6) BKZ. H. N. HOWARD, *The Partition of Turkey; A Diplomatic History, 1913-1923*, New York, 1999; M. KOCAOĞLU, *Petro-Strateji*; H. ULUBAY, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitiki*, Ankara, 1995; L. MOSLEY (Çev. H. İNAL), *Petrol Savaşları*, İstanbul 1975; R. KARADAĞ, *Petrol Fırtınası*, İstanbul 1990; D. YERGIN (Çev.: K. TUNCAY), *Petrol: Pata ve Güç Çatışmasının Epik öyküsü*, Ankara 1995, I? GİRİŞLİ, *Kara Altın Kavgası*, İstanbul 1978.

Sanayileşmiş ülkelerin de emperyalist güçlerin vazgeçemeyeceği sektörlerden biri de silah üretimi ve silah ticaretidir. Günümüzdeki silahlanma sürecinde dünyanın en verimli bölgesi, Ortadoğu'dur (7).

Silahlandırmanın biri ticari ve öteki de hakimiyet kurmak gibi iki yönü vardır. İlkinde kâr etmek ya da kazanmak temel öge iken, ikincisinde silah alanların satanlara bağımlı kalmasının zorunlu bir sonucu olarak, bölgede güçlü ülkelerin ya da emperyalist güçlerin çıkarlarını koruyacak yapının oluşturulması amaçlanmaktadır. Bunun sonucu olarak, dünyadaki silah sektörü, Ortadoğu ülkelerini sürekli olarak silah alma isteminde bulunacak şekilde uyarmakta, ülkeleri birbirleriyle, komşularıyla çatıştırmaktadır. Nitekim, 1980'lerden sonra ortaya atılan, sürekli yazılıp çizilen hayali su savaşları senaryoları üretilmektedir (8).

Bunun sonucu olarak 1960'lardan sonra Ortadoğu ülkelerinin askeri harcamaları sürekli artmaktadır. Böygeyi silahlandırma çabalarının altında , pazarlık gücü oluşturma, kendi ideolojisini yaygınlaştırma, rakip tarafları silahlanma yarışına itme ve sonuçta da savaşı kazanma gibi üstünlük girişimleri sergilenmektedir. Öte yandan da dünya emperyalist sistemini oluşturan güçlerin, bazı ülkeleri silahlandırıp güçlendirerek, emperyalist politikalarını uygulayacak bölgesel dostlar, ya da kontrol edilebilir ortaklar/ partnerler yaratmaya çalıştıkları gözardı edilmemelidir (9).

Silahlanma, Ortadoğu'daki uyuşmazlıkların nedeni değil, bir sonucudur. Temel sorun, silahın ve ticaretinin bir ekonomik sömürü aracı olarak kullanılmasıdır. Ortadoğu'daki silahlanmayı neden olarak görmek, kapitalist sistemin yarattığı çelişkileri ve sömürü düzenini görmemek olur. Bu nedenle, tüm Ortadoğu'nun barış ve güvenliği, bölge ülkelerinin işbirliği içinde birleşerek, "bölgedeki emperyalist sömürüye son vermekten geçer." Ancak, Ortadoğu'da

(7) Bkz. A. Mehmet KOCAOĞLU, Ortadoğu : sf. 202-216; Y.G.. YILDIZ, "Ortadoğu'da Silahlanma ve Militanizm", Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu (ed. S. ŞEN), İstanbul 1993; G. AYDAN, "Ortadoğu'da Silahların Denetimi" , Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, İstanbul 1993, sf. 227-239.

(8) Malesef, Ortadoğu'daki her uyuşmazlık ve çataşma , bölgedeki silah talebini artırmış; artan talep, silah tüccarlarınca derhal değerlendirilerek, ülkeler yönlendirilmiştir. Silah tüccarları ve onların mensubu olduğu ülkeler tarafından, Balkanlarda, Kafkaslarda, İran'da, Irak'ta, İsrail'de, Lübnan'da kısacası tüm Ortadoğu'da çatışan güçler kendi haksız çıkarları doğrultusunda desteklenmişlerdir/ desteklenmektedirler. Silah satımındaki karaborsa mekanizması da oldukça etkin rol oynamaktadır. 1980-88 İran-İrak Savaşında bölgedeki silah satışı dünya silah satışının % 25'inin geçmiş ve 27 milyar dolarlık satış gerçekleşmiştir. Bkz. M. H. CAŞIN, Çağdaş Dünya'da Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Silahsızlanma, Ankara 1995, sf. 318 vd.

(9) Nitekim, 1979'da Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ile İran Devrimi, ABD'nin gözönünü açarak, petrolün Batı pazarlarına akışını önlemeye bölgedeki ortak patnerlerin yetmiyeceğini, ABD çıkarlarına yapılacak saldırıyı önleyecek Acil Müdahale ya da Hızlı İntikal Kuvvetinin / Rapid Deployment Force gerekliliğini ve kurulmasını da güncelleştirmiştir. Daha sonra bu güç kullanılmıştır. Bkz. Y.G. YILDIZ, Ortadoğu'da Silahlanma ve Militanizm isimli mafele, sf. 155-156.

öyle bir yapı ve düzen oluşturulmuştur ki, bunun gerçekleşmesi imkânsız denecek derecede zor'dur.

Çünkü, Ortadoğu'daki siyasi birimleri oluşturan devletlerin sadece resimleri değil, tarihsel geçmişleri, idealleri, beklentileri de çok farklıdır. Mutlak monarşilerden, çağdışı şeyhliklere, demokratik cumhuriyetlere kadar karmaşık yönetim biçimleri yanında, Müslümanlık, Hıristiyanlık ve Musevilik gibi tek tanrılı dinlerin birbirleriyle mücadelesi yetmezmiş gibi, bu dinlerin kendi içindeki mezhep çatışmaları, Müslümanlık içindeki mezhep ayrımı ve sürtüşmeleri emperyalist güçler tarafından kendi çıkarları için bir çatışma vasıtası olarak kullanılmaktadır (10).

Ortadoğu bölgesinde su kıt ve kaynaklar yetersizdir. Bu nedenle Türkiye-Suriye-Irak, Suriye-İsrail-Ürdün-Filistin, Mısır-Sudan gibi ülkeler arasında gittikçe önemini artıran bir su sorunu, yakın gelecekte Ortadoğu bölgesinin gündem konularından en önemlisini teşkil edeceği üzerinde birleşilmektedir.

Çünkü Ortadoğu, dünyanın su yoksulu bölgelerin başında gelmektedir. Mevcut kaynaklar, hızla artan nüfus ve kentleşme, artan nüfusa yeni işi ve aş olanakları bulmak için çölün ve çorak arazilerin elverişsiz olduğu halde tarıma açılması, bilinçsizce ve çağdaş teknolojiye aykırı bir biçimde sulama tekniklerinin kullanılması yüzünden gittikçe daralmaktadır. Bilim adamları ve teknokratlar, 2000'li yıllara girildiğinde Ortadoğu'daki pekçok ülkenin 1970'li yıllarda sahip oldukları suların yarısına sahip olacaklarını, Buna karşı su ihtiyacının iki misli artabileceğini hesaplamaktadırlar.

1990'da 320milyon civarında olduğu tahmin edilen Ortadoğu'daki bölge nüfusunun 2.8'lik artış hızıyla 2000'lere girildiğinde 420-450 milyon civarında olacağı tahmin edilmektedir. Sadece bu tahminler bile, Ortadoğu'daki bir su krizinin / su sorununun habercisi olduğunu göstermektedir.

İşte araştırmamızın bundan sonraki kısmında Ortadoğu'daki su sorununun bazı boyutlarını, bölgedeki su sıkıntısının gerçekten var olup olmadığını, Ortadoğu su sorunlarının fiziksel, hukuksal ve siyasal boyutlarını, Fırat ve Dicle'nin konumunu ve uluslararası hukuk açısından durumunu, su sorunları karşısında Türk Dış Politikasını ve Türkiye'nin bu konudaki açmazlarını incelemeye çalıştık. Böylece, kamuoyunun son zamanlarda oldukça ilgisini çeken bu konuda, gerçek durumu yansıtmayı amaçladık.

(10) Ortadoğudaki uyumsuzluklarda dinsel etkenlerin rolü için bkz. A.M. KOCAOĞLU, Ortadoğu, sf. 217-224; S. HUNTINGTON, Conflict of Civilization, Foreign Affairs, 1993, No. 3; Ş. ELEKDAĞ, Batı Politikasında Dinsel Boyut, 4. Aralık 1994, Milliyet.

II - ORTADOĞU BÖLGESİNDE SU KİT VE KAYNAKLAR YETERSİZDİR

Ortadoğu'daki su sorununu ele alan çalışmaların büyük çoğunluğu, konunun karmaşıklığı ve tarafların uzlaşmaz görünen menfaat ve tutumları karşısında çözümsüzlük ve çatışma ihtimali çerçevesinde yoğunlaşmaktadır.

Bölgedeki su sanlaşmazlıklarının savaş nedeni olabileceği yolundaki yorumlar, özellikle kitle iletişim araçlarında sık sık ön plâna çıkarılmaktadır. Söz konusu sorunun fiziki, coğrafi ve teknik-ekonomik boyutlarının yanısıra, siyasi boyutlarıyla da son derece önem taşıyan bir konu niteliğinde olduğu gözardı edilemez.

Bölgede su sorunun ortaya çıkmasına yol açan faktörlerin başında, su kaynaklarının yetersizliği gelmektedir. Bu yetersizliği, hızlı nüfus artışı ve kentleşme, çorak ve çöl arazilerinden yeni yeni alanların tarıma açılması, bilinçsiz ve çağdaş teknolojiye uygun olmayan sulama tekniklerinin kullanılması, bölge ülkeleri arasındaki politik ihtilaflar nedeniyle bu konuda bir işbirliği anlayışının geliştirilememiş olması daha da arttırmaktadır (11).

Türkiye ile Suriye ve Irak arasında 1980'lerden sonra giderek şiddetini artıran bir diplomatik savaş yaşanmaktadır. Bu savaşta Irak ve Suriye'nin kullandığı en önemli silah, dünya ve özellikle Arap kamuoyu yanlış bilgilendirme/ dis-Information'dur.

Irak ve Suriye "suyumuzu bulandırmayın" diye sudan bahanelerle bir taraftan savaş nâraları atarken, öte yandan da su bakımından oldukça zengin bir ülke olan Türkiye'nin konuya olumlu yaklaşmayarak Arapları susuz bıraktığı tezi haksız şekilde işlenmektedir.

Halbuki Türkiye, Ortadoğu'daki su sorununu bölgeye has, komşulararası görüşmelerle çözümlenecek bir mesele olarak değerlendirmektedir. Konunun ne uluslararası alanlara taşınmasına, ne de tamamen kendi topraklarından beslenen Fırat ve Dicle sularının uluslararası sular kapsamına alınmasını istiyor.

(11) Ortadoğu ülkelerinin hemen tamamına yakın kısmında tarım hala başat sektör olup, çalışan nüfusun büyük kısmına istihdam sağlamaktadır. Bölgedeki suyun yaklaşık % 80'ine yakın kısmı da tarım sektöründe sulama için kullanılmaktadır. Petrol zengin ülkelerini pek çoğu, çöl ve çorak arazilerin büyük kısmına tarımsal amaçlı sulama için büyük yatırım yapmışlardır. Dolayısıyla, bölgede suya olan ihtiyaç giderek azalırken su kaynakları da tükenmeye yüz tutmaktadır. Bu nedenle bölge ülkelerin çoğu su sorunu nedeniyle gelecekte ekonomilerinin yıkımına uğrayacağı, açık sorunuyla da karşılaşacakları, zayıf olan sanayi sektörlerinin de etkileneceği, büyüyen ekonomik sorunlar nedeniyle bölgedeki rejimlerin geleceklelerinin tehlikeye gireceği endişesine kapılmaktadırlar. Su sorununu, kaynaktan kit ülkeler, bir ulusal güvenlik sorunu olarak değerlendirmektedir. Bkz. M. KOCAOĞLU Ortadoğu, sf. 183.

Bunun yanında Türkiye, karşı tarafın haksız ve yanlış olarak belirttiği gibi bölgede su zengini bir ülke olmadığını, özellikle yaz aylarında bilhassa batı bölgelerindeki en verimli toprakların dahi sulanamadığını vurgulamaya çalışmaktadır (12).

Gerçekten Türkiye, Ortadoğu'daki birçok ülkeye göre yeraltı ve yerüstü kaynakları bakımından şanslı bir ülke sayılırsa da, bazı ülkelerin ve çevrelerin kasıtlı olarak ileri sürdükleri gibi öyle su bakımından çok zengin bir ülke değildir. Hele hele 21. yüzyılda Ortadoğu'nun bir "su imparatoru" olacağını kabul etmek tamamen mevcut gerçeklere aykırıdır (13).

Öncelikle bir ülkenin su zenginliği, kişi başına düşen yıllık su tüketimi ile ölçülmektedir (14). 500-2000 metreküp tüketim normal, bunun üstü zengin, altı ise yoksul olarak kabul edilmektedir. Bu kabul, dünyadaki mevcut kaynakların durumu dikkate alınarak yapılmaktadır. Aslında bir ülkenin su zengini sayılabilmesi için, kişi başına düşen kullanılabilir su miktarının 10.000 metreküpten fazla olması gerekir.

Türkiye'nin yıllık ortalama su potansiyeli 186 milyar metreküp düzeyindedir. Bu kapasitenin tüketim için kullanılmaya uygun bölümü 110 milyar metreküptür. Türkiye'nin nüfusu 60 milyon olarak kabul edildiği anda, kişi başına düşen kullanılabilir yıllık su miktarının 1830 metreküp civarında olduğu ortaya çıkar (15).

1990 yılı itibariyle, Kanada'da kişi başına düşen su potansiyeli 12.000 metreküp, ABD'de 10.000 metreküp, Irak'ta 5.500 metreküp, Türkiye'nin Güneydoğusun'da 4000 metreküp, Suriye'de 1800 metreküp, Mısır'da 1100 metreküp, İsrail'de 460 metreküp, Ürdün'de 260 metreküp olduğu belirtilmiştir.

Sözkonusu rakamlar, mutlak kesin rakamlar olmamakla birlikte, bugün dahi Filistin, Ürdün ve İsrail'de ciddi bir su sıkıntısı olduğu, Suriye ve Mısır'ın durumu şu anda kurtardığı, Irak ve Türkiye'nin sadece Güneydoğusu dikkate

(12) Buna karşılık Irak ve Suriye, Arap ülkelerini de yanlarına alarak "Hem suyumuz yok diyorsunuz ve hem de Barış Suyu Projesi (BSP ile su satmak istiyorsunuz" diyerek, karşı atığa geçmektedirler. Bilindiği gibi SBP'ni engelliyenlerde başta Suudi Arabistan olmak üzere yine kendileridir. BSP için finansman sağlamaya yanaşmadıkları gibi, zaman zaman İsrail'i de yanlarına alarak bir "karşı bu lobisi" oluşturmaya çalışmaktadırlar. M. GÖKÇİN, "Sudan Bahane" istemiyoruz, Aksiyon Dergisi, 20-26 Mayıs 1995, Yıl: 1, S: 24, Sf. 8.

(13) Nitekim, bu konularda araştırmalar yapan ünlü ABD mühendislik-Müteahhlik firması BROWN and ROOT Ortadoğu bölgelerine ilişkin hazırladığı bir fizibilite raporunda Türkiye'nin su konusundaki zenginliğini oldukça abartmıştır. Bkz. Ö. BERK, "Güvensizlik Kurbanı: Ortadoğu Barış Suyu Projesi", Ayna Dergisi, 1993, Güz Sayısı.

(14) Bkz. O. TIRYAKI, Sınır Aşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu, İstanbul, 1994, sf. 57-59; J. BULLOCH-A. DARWISH (FBULLOCH-DARWISH) Water Wars: Comin Conflicts in the Middel East, London, 1993, Türkçesi: Su Savaşları, İstanbul, 1994, sf. 161-176.

(15) Bkz. Dışişleri Bakanlığının "Ortadoğu'da Su Sorunu", Ekim 1994 Ankara, Kitapçığı, sf. 4-5.

alınırsa ihtiyaçtan fazla suyu olduğu intıbaı verilmektedir.

Halbuki , Türkiye'de kiři başına dūřen kullanılabilir su miktarı dikkate alınırsa, ABD ve Kanada gibi zengin ũlkelerin beşte biri kadar bir su ile yetinmek zorundadır.

Türkiye'nin su zengini ve su fazlası olduğu yanlış izlenimi, su kaynaklarının henüz ihtiyaçlar ölçüsünde kullanılmamasından kaynaklandığı açıktır. Tüketim için kullanılmaya hazır 110 milyar metreküplük kapasitenin günümüzde yaklaşık 26 milyar metreküplük kısmının fiilen kullanılması, kalan 84 milyar metreküplük kısmının ihtiyaç fazlası olmasından değil, henüz bu miktarın ihtiyaçların karşılanmasında kullanılmamasından kaynaklanmaktadır (16).

Dünyanın bazı su zengini ũlkeleri ile Ortadođu ũlkelerinin bazılarında 1993 ve 2020 yıllarında kullanılmaya elverişli su miktarını dipnotta veriyorum (17). Bu tablonun karşılaştırılmasından açıkça anlaşılacağı gibi, su konusunda durmadan sesini yükselten ve Suriye ile işbirliği yapan Irak'ta kiři başına dūřen su miktarı Türkiye'de dūřenden çok fazla olduğu gibi, Suriye'ninki de Türkiye'den oldukça dūřük bir seviyede değildir. Kısacası ve özetle, Türkiye'nin öyle, Ortadođu'daki diğer ũlkelerin ihtiyaçlarını istedikleri biçimde karşılayacak kadar bol suyu bulunmadığı açıktır.

Ortadođu ũlkeleri yeterli suya sahip olmamanın yanında mevcut kaynaklardan en rantabl biçimde faydalanma konusunda farklı dūřündükleri için, paylaşmayada tahsis konusunda uyuřmazlıđa dūřmektedirler.

Örnek olarak, dokuz ũlkenin topraklarından geçen Nil sularının paylaşımı konusunda Mısır, Sudan ve Etopya arasında da ciddi anlaşmazlıklar mevcuttur. ũrdün, İsrail, Filistin, Suriye ve Lübnan için çok önemli bir su kaynağı olan "Şeria Nehri" fiilen İsrail'in kontrolü altındadır.

Başlangıçta nehrin bir yatağına sahip olan İsrail, Golan Tepeleri'ni 1967 savaşında işgal ederek ve daha sonra Güney Lübnan'da güvenlik bölgesi oluşturarak Şeria'nın tüm yataklarını ele geçirdi. Gazze ve Batı Şeria'daki suları yıl-

(16) Türkiye'de su konusunda meşhur ve marif birsöz vardır. "Su akar, deli bakar", Maalesef , 1960'lara kadar akan suya hep bakmışız. bu tarihten sonra Keban, Karakaya, Atatürk Barajları ve GAP Projesi ile sularımızı yönlendirmeye ve kontrol altına almaya başladık. İşte, Ortadoğu'daki su sorunları da ortaya çıkmaya başladı.

(17) ũLKELEER YILLAR: 1993/2020

ABD/Kanada	10.000/8000	m3
Irak	2.110/950	m3
Türkiye	1.830/980	m3
Suriye	1.420/780	m3
İsrail	300/150	m3
ũrdün	250/90	m3
Filistin	100/40	m3

Bkz. Dışişleri Bakanlığı, Ortadoğu'da Su Sorunu, sf. 5. tablo 1.

lardan beri kendi ihtiyaçları için bölge ihtiyaçlarını dikkate almadan kullandığından dolayı Filistinliler'i susuzluğa mahkûm etmektedir (18).

Bölgede önemli bir su havzası olan "Fırat ve Dicle" nehirlerinden faydalanma konusunda Türkiye, Suriye ve Irak'ın çekişmeleri sürmektedir. Bölgedeki su, gelecekte bugün olduğundan daha büyük boyutlarda karşımıza sorun olarak çıkacaktır? Çünkü Suriye ve Irak, GAP olarak adlandırılan Güneydoğu Anadolu Projesi içindeki baraj ve sulama tesislerinin tamamlanmasıyla adı geçen nehir sularını Türkiye'nin kontrol edebilme olanağına kavuşacağı için, kendilerine yeterli su vermeyeceğinden korkmaktadırlar. Ayrıca, Türkiye'nin suyu kendilerine karşı bir politik ve ekonomik baskı aracı olarak kullanacağını zannetmektedirler. Bundan da oldukça tedirgin olmaktadır.

Bu tedirginlik esasen birçok istikrarsızlıkları bünyesinde toplamış olan Ortadoğu'daki politik durumu daha ciddi hale getirmekte ve daha çok gerginleştirmektedir. Dolayısıyla Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerinin suları nedeniyle de Ortadoğu'da ve dünyada önemli bir ilgi odağı haline gelmektedir.

III - ORTADOĞU'DA SINIRAŞAN SULARA GENEL BAKIŞ

1 - SINIRAŞAN SULAR KONUSUNDAKİ ULUSLARARASI NORMLAR KESİNLEŞMEMİŞTİR

Sınıraşan sular / Trans boundry rivers terimi, iki veya daha çok ülkenin sınırlarını aşarak başka ülke topraklarından deniz veya göllere ulaşan nehirleri ifade eder. Fırat ve Dicle nehirleri mutlak mânâda sınıraşan sular olup, sınır oluşturan nehirlerde olduğu gibi, uluslararası su kavramına girmez. Gerçi , Fırat ve Dicle nehirlerini uluslararası su kapsamına sokmak isteyen hukukçular varsa da suların kullanma hakkı nedeniyle devletlerin egemenliği ön plana çıkar.

Sınıraşan sularda özellik şudur: Önce sular bir devletin ülkesinde ve ülkenin topraklarında oluşuyor. Bu sular o ülkede belirli bir mesafe katederek ve katettiği hazvanın da sularını toplayarak diğer ülkenin sınırlarından içeri giriyor. O ülkede de aynı işlemler devam ederek varsa bir başka ülkenin sınırlarından içeri giriyor ve bu işlem böyle devam ediyor. Fırat Nehri'nde olduğu gibi. Fırat önce Türkiye'den doğuyor. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun sularını da kendine katarak önce Suriye ve daha sonra da Irak topraklarını katederek Basra Körfezi'ne dökülür.

Bu tip sınıraşan sularda kullanma ve yararlanma hakkı sözkonusu olunca,

(18)Bkz. O. TIRYAKI a.g.e s 60.

uluslararası hukuk, "her devlete kendi ülkesinde bulunan sular üzerinde mutlak egemenlik hakkı" tanımaktadır. Yani iyi niyet ve hakkaniyet ölçülerini gözardı etmeden sınırışan sulara öncelikli kullanma hakkı suyun bulunduğu ülkeye aittir (19). Fiili durum'da böyle olmaktadır.

Ancak, sınırışan sularla kullanımı belirleyen kapsamlı ve bağlayıcı uluslararası hukuksal kurallar henüz oluşmamıştır. Uygulama ve literatürde ortaya atılmış bazı prensipler gelecekteki oluşumlara ışık tutabilir. Bunlar Mutlak hükümlanlık/Absolute Sovereignty, mutlak bütünlük/ Absolute Integrity, Karşılıklı haklar / Correlative Rights ve uluslararası suların ortak idaresi ilkeleridir (20).

Mutlak Hükümlanlık ilkesi: Çok katı bir kural olup, ülkesindeki sular bakımından her ülke, diğer ülkelere vereceği suya bakılmaksızın her türlü kullanım hakkına sahiptir. Uluslararası ilişkilerde de çok fazla rağbet görmemiştir.

Mutlak bütünlük ilkesinde Nehir sularının doğal miktar ve kalitesini değiştirecek her türlü faaliyet yasaklanmaktadır. Ortadoğu'daki aşığı bölgelerde bulunan ülkeler, Mısır, Suriye, Irak, Bangladeş gibi ülkelerin tutumu buna yakındır.

Sınırlı Bölgesel Hükümlanlık/ Restricted Teritorial Sovereignty ilkesi ise, sınırışan sular kullanırken, devletlerin diğer devletlere zarar vermemesini savunmaktadır.

Karşılıklı haklar ilkesine göre, su kaynağından yararlanılabilecek miktar, kaynağın verimli bir şekilde kullanılması ve diğer ihtiyaç sahiplerinin yararlanması ile sınırlıdır. Kısacası, verimli ortak kullanım esas alınmaktadır.

Suların Ortak İdaresi ilkesi ise sınırışan suların ülkeler arasında hakkaniyet dahilinde kullanılmasını öngörmektedir. Sınıırışan nehir ve kollarının havzaları içinde bulunan ülkelerin, nehir üzerinde ortak bir yönetim kurmalarını destekleyen projeler ve bu projelere tahsis edilmek üzere maddi katkılarda bulunmaları yolu ile ülkelerarası işbirliği teşvik edilmektedir.

Sınıırışan sularla ilgili düzenleme çalışmaları 1950'lerden sonra başlamış ve günümüzde de sürdürölmektedir. Bu arada Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün, Uluslararası Hukuk Derneği /International Law Association'nin, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun çalışmaları zikretmek mümkündür (21).

(19) Bu konudaki bir inceleme için bkz. H. PAZARCI, Su Sorununun hukuksal Boyutları, Yeni Forum, Eylül 1994, sf. 46-51.

(20) Bu ilkelere için bkz. N. AKMANDOR, Su Sorununun Fiziksel Boyutları, Yeni Forum , Eylül 1994, sf. 39-40.

(21) bu konuda bkz. N. AKMANDOR sf. 40-41.

Uluslararası Hukuk Derneği 1966'da sınıraşan sular konusunda havza sularının hakça/Equitable ve mâktû/Reasonable bir şekilde kullanılması gerektiğini belirtmiştir.

Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu 1959 yılından beri bu konu üzerinde çalışmaktadır. 1991'de hazırladığı bir raporda sınır aşan sular konusunda bazı genel prensipler getirmiştir. 5, 6 ve 7 maddesinde getirmiş olduğu ülkeler, Türkiye'nin Fırat ve Dicle havzaları ile ilgili üç aşamalı planına da ışık tutmuştur.

Öncelikle Komisyon, sınıraşan suların öyle gelişigüzel paylaşılacak bir meta olmadığını, "hakça, makûl, akıllı v eoptimum yarar sağlayacak biçimde kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Suyun rasyonel ve israfa yol açmayacak şekilde kullanılması esası kabul edilmiştir.

Hakça, akıllı ve optimum biçimde kullanılırken, göz önüne alınabilecek ölçütleri / kriterleri de göstermiştir. Bunlar: Bölgenin nüfusu, iklimi, alternatif su durumu, gelişmişlik düzeyi, teknolojik imkânlar, sosyo-ekonomik ihtiyaçları karşılama durumları, v.s.

Ayrıca, kıyıdaş ülkelerin birbirlerine kayda değer zarar/ appreciable harm verecek zararlardan kaçınmaları, karşılıklı işbirliği çerçevesinde bilgi alış-verişinde bulunmaları önerilmiştir. Bu öneriler menba tarafı dediğimiz yurıkdaki ülkelerce benimsenirken, mansab taraf olan aşğıdaki ülkelerce benimsenmemektedir.

BM Uluslararası Hukuk Komisyonu, Aşğı kıyıdaş devletin kazanılmış haklar, ya da Irak'ın Dicle ve Fırat havzasının Mezopotamya olması döneminden beri bu suları kullandığı dolayısıyla Kadim hakları olduğu iddiasını kabul etmemektedir. Ancak, bu durum hakça kullanım çerçevesinde dikkate alınabilir (22).

BM Hukuk İşleri Komisyonu'nun 1995 yılı içinde hazırlanmış olduğu sınıraşan sularla ilgili taslak metin, devletlerin görüşüne sunulmak üzere 1996 Temmuzunda Genel Kurul'a sunulacaktır. Yakın gelecekte, bu konuda bir anlaşma olması ihtimali kolay gözükmemekle birlikte, çok zor da değildir. Çünkü, taslak metnin birçok hükmü, birçok devlet tarafından kabul görmüştür.

Dolayısıyla, sınıraşan sular konusunda iyi komşuluk, önemli zarar vermeme, egemenlik hakkının kullanımı gibi temel hükümler üzerindeki Devletlerin genel kabulüyle anlaşma hayata geçirilebilir.

2 - ORTADOĞU'NUN BAŞLICA SU KAYNAKLARI VE HAVZALARI

a. NİL NEHRİ HAVZASI

Bu havza Türkiye ile yakından ilgili olmamakla birlikte, Mısır'ın tutumunu belirleme bakımından önemlidir. Çünkü Mısır Mansab yani aşağı kıyı ülkesidir. Bu bakımdan Suriye ve Irak'ın görüşleriyle aynı paralelde düşünmektedir. Fırat ve Dicle suları konusunda da haklı ve haksız olduğuna bakılmaksızın, sürekli olarak Suriye ve Irak'ın yanında yer almaktadır.

Nil Nehri havzasında Mısır, Sudan, Etiyopya ve Uganda kısmen Kenya gibi ülkeler yer almaktadır. Su potansiyeli ve tüketimi yönünden Fırat ve Dicle'den çok büyüktür. Nil sularından en çok sulama işlemini Mısır yapmaktadır. Havza sularından 55.5 milyar metreküp/ yıl, su bu ülkeye tahsis edilmektedir.

Nil Nehri'nin regülasyonunu sağlayan Asuan Barajı 1971 yılında Sovyetlerin desteği ile yapılmıştır. Mısır, sulamadan dönen 12 milyar metreküp suyu Akdeniz'e akıtmaktadır. Diğer taraftan El Salam Kanalı, Süveyş Kanalı altından geçerek Sina Yarımadası kuzeyinde yaklaşık 200.000 hektar araziye sulayacaktır. (23).

b. ÜRDÜN/ŞERİA NEHRİ HAVZASI

Ürdün Nehri ve onun bir kolu olan Yarmuk Irmağı Lübnan, Suriye, İsrail Filistin ve Ürdün devletleri için çok önemlidir. 340 km. uzunluğundaki Şeria, 11.500 kilometrekarelik bir havzaya sahiptir. Yıllık su kapasitesi 1.5 milyar metreküp civarındadır. Şeria'yı Suriye ve Lübnan'dan doğan Hasbani, Banyasi ile İsrail'de bulunan Dan kolları besler. Şeria'nın sürekli akan tek kolu ise, Suriye'den çıkan ve Ürdün-Suriye hududunu oluşturan Yarmuk'tur. Daha güneyde anayatağa kavuşan Zana ırmağı, tamamen Ürdün toprakları içinde kalır.

1967 Arap-İsrail Savaşından galip çıkan İsrail, Şeria kaynaklarının Araplar tarafından değiştirilmesine izin vermemiştir. Günümüzde İsrail Ürdün'deki su kaynaklarını büyük ölçüde kontrol edebilmektedir. Suriye ve YARMUK ırmağının men'ba tarafındaki sularını kullanmaktadır.

Ancak, Ortadoğu'daki en kıt kaynakların bulunduğu bu bölge de gelecekte daha çok su ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Bu nedenle alternatif kaynaklar bulmak gerekecektir. Nitekim İsrail, Nil nehri sularından yararlanma girişiminde bu-

(23) Bkz. N. AKMANDOR, a.g.m, sf. 43.

lunmuştur. Ancak, o zaman Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır, İsrail girişimlerinin gerçekleşmesini önlemiştir.

Ortadoğu'da sular sürekli bir çekişme nedeni yapılmayarak, uzlaşma ve işbirliği içinde kullanılırsa hem bölgeye de barış ve hem de istikrar gelir. Nitekim, el Salam Kanalı ile Suveyş Kanalı altından Nil Nehri'nin bir kısım sularını Sina Yarımadasının kuzeyine geçirerek buradaki toprakları sulamak isteyen Mısır, bu konuda teknik ve ekonomik işbirliği yaparak bölge ülkelerine ve bu arada İsrail'e de su verebilir ve satabilir. Bu bir bakıma Türkiye'nin önerdiği Barış Suyu Projesinin aşığı taraftan uygulanmasıdır.

c. TÜRKİYE'DE HİÇ HATIRLANMIYAN HAVZA: ASİ NEHRİ HAVZASI

Bilindiği gibi Asi Nehri, Lübnan topraklarından doğar, Suriye ve Türkiye topraklarından geçerek Akdeniz'e dökülür. 248 km. lik Nehrin, 40 km.'si Lübnan, 120 km.'si Suriye, 88 km. 'si Türk topraklarında uzanır. Nehrin toplam yıllık su kapasitesi 1,2 mil milyar m³ tür.

Nehir sularının % 92'si, Suriye, % 6'sı Lübnan ve % 2'si Türk topraklarında oluşur. Suların % 98'ini iki ülke kullanırken, Türkiye sadec ekendi topraklarından kaynaklanan miktardan yararlanabilmektedir.

Yararlanma yönünden Suriye ve Lübnan aynı oranlarda kullanım yapmaktadırlar. Bu konuda herhangi bir anlaşma da yoktur. Türkiye konuyu gündeme getirdikçe Suriye, Asi Nehri'nin topraklarından kaynaklandığını ve bunu kullanma hakkının kendisine ait olduğunu ileri sürmektedir.

Aynı Suriye ise, Türkiye topraklarından kaynaklanan Fırat Nehri'nden hiç hakkı olmadığı halde % 22 oranında su almak için dünya ve Arap Kamu oylarını ayağa kaldırmakla kalmıyor. Bölücü örgüt PKK'yı Türkiye'ye karşı bir politik baskı vasıtası olarak kullanmaktadır (24).

Asi nehri üzerinde Lübnan iki bent yapmıştır. Suriye'de ise bu Nehir üzerine Destan ve Makerde barajları vardır. Ayrıca bir de "Cısı El Sungur" bendi bulunur (25).

d. FIRAT VE DİCLE NEHİRLERİ HAVZASI

Diyadin/AĞRI bölgesinden doğan MURAT Irmağı , Elazığ'ın doğusundan gelen KARASU'yu da sularına katarak, daha batıdan gelen PERİ suyu ile birleşir.

(24) Bu konuda Bkz. A. M. KOCAOĞLU Avrasya Dosyası, Suriye Özel Sayısı, Sf. 83-104; İran Özel Sayısı, sf. 86-110 ve Ermenistan Özel Sayısı, sf. 109-121.

(25) Bkz. N. AKMANDOR, a.g. m. sf. 42-43.

Erzurum ve Erzincan'dan akıp gelen KARACASU kolu ile Keban'da birleşerek Fırat Nehrini oluşturur.

Birecik'ten daha güneyde topraklarımızı terkederek Suriye topraklarında yoluna devam eder. Irak topraklarına girdikten sonra SATTÜLARAP adını alarak BASRA Körfezinde denize ulaşır.

Türkiye Topraklarından 1170 km. uzunlukla 1.270.000 km² lik bir havza oluşturan Fırat, Suriye ve Irak'taki 1735 km'lik uzunlukta 316.700 km²'lik bir havza oluşturur.

Sırasıyla Türkiye topraklarından yaklaşık 32 milyar m³ (%89), Suriye'den 4 milyar m³(% 11) su potansiyeli kaynaklanmaktadır. Irak'ın ise Fırat sularına hiç bir katkısı yoktur.

Buna karşılık Türkiye toplam debinin % 35'ini kullanmayı öngörürken, Suriye % 22'ini, debiye hiç bir katkısı bulunmayan Irak ise % 43'ünü talep etmektedir (26).

Dicle Nehri, Hazar Gölünden doğar. Cizre önünden Habur suyu kavşağına kadar 40 km. boyunca Türkiye ile Suriye arasında sınır oluşturur. Irak topraklarında Fırat ile birleşerek Basra Körfezine dökülür. Başlıca kolları Botan Çayı, Batmansu, Karpantu ve Büyük Zap suyudur.

Dicle'nin su potansiyelinin yaklaşık % 52'si (25.5 milyar m³) Türkiye'den % 48'i Irak'tan (23.5 milyar m³) elde edilir. Dicle'nin su potansiyeline Suriye'nin katkısı yoktur (27).

Yukarıda Fırat sularında olduğu gibi yine Suriye ve Irak, Dicle'de de kendi topraklarında yaratılan potansiyelin üstünde su kullanmak istemektedirler (Türkiye % 13, Irak % 83 ve Suriye % 4).

Dikkat edilirse bir iki nehir için, her iki ülke kendi ülkelerinde yaratılan potansiyelin çok üstünde su kullanmak istemektedirler. Bu nedenle, sürekli olarak Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde yapılan ve yapımına başlanan barajlara karşı çıkmaktadırlar (28).

(26) Dışişleri Bakanlığı , Ortadoğu'da S sorunu, sf. 6-7.

(27) Bkz. DSİ, Etüt ve Plan Dairesi Başkanlığı, "Fırat ve Dicle Nehirleri ile İlgili Türkiye-Suriye-İrak Arasındaki Sorunlar" Konulu 1984 tarihli rapor, sf. 12.

(28) Nitekim, Mart 1996'da Arap Birliği Dışişleri Bakanlarının Kahire toplantısında aldıkları kararla Türkiye'nin egemenlik hakkınadahi müdahale etmek istemişlerdir. Arab Birliği kararında, Türkiye'den GAP'ı durdurmasını istemiştir. Arap Birliğinin bu kararın arkasında Irak ve özellikle büyük ölçüde Suriye bulunmaktadır. İşin ilginç yanı, Suriye ve Irak sürekli olarak yanlış bilgiler vererekdünya ve Arap kamuoyunu yanıltmaktadır. Bu konuda bkz. A. SIRMEN Şu Karara Bak! 17.3.1996, Milliyet; T. AKYOL, Su ve terör, 19.3.1996, Milliyet;

Suriye ve Irak, Türkiye'nin Fırat ve Dicle üzerinde yapmış olduğu ve yapacağı barajlarla, kendilerine akacak suyun azalacağı gerekçesiyle şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Ayrıca, Türkiye'yi Fırat ve Dicle Nehirlerinde memba ülkesi olarak suyu azaltmakla suçlarken; Suriye, Asi Nehrinde hemen hemen suyun tamamını kullanmakta, Türkiye'nin Hatay Toprakları için gerekli suyu bırakmamaktadırlar.

İşin Garip yanı, Türkiye'nin Hatay topraklarını kendi toprakları sayarak, adı geçen Asi Nehri'ni kendi topraklarından denize dökülüyormuşu gibi kabul etmektedir.

Bunun yanında Irak, Fırat'tan eksik kalan suyun Dicle'den Fırat'a naklini rettederek, Fırat'tan da daha fazla su isteminde bulunmaktadır. Bu durum uluslararası Hukukta kabul edilen hakkaniyet kurallarına tamamen aykırıdır.

Ayrıca iki ülke, Fırat Nehrinden sulanacak toprakların ve arazinin genişliğini, uluslararası uzmanlık kuruluşlarından çok farklı beyan etmektedirler. Uluslararası tanınmış su uzmanları Fırat'tan istenen su eksikliğinin Dicle suyu ile kapatılmasını, Dicle'den Fırat'a su transferleri olursa her üç ülkenin de Fırat Nehri üzerindeki su projelerini gerçekleştirebileceğini mümkün görmektedirler (29).

Su sıkıntısının ortaya çıktığı Fırat havzasında gerek Suriye, gerekse Irak verimli bir şekilde sulanması muhtemel olmayan önemli miktarda alan için su talebinde bulunmaktadır. Bu durumda Fırat Nehri'nin yıllık kapasitesinin çok üzerinde talep ortaya çıkmaktadır. Türkiye bu su fazlası talebinde nereden karşılanacağını sorunca, "kendilerince beyan edilen ihtiyacın, Türkiye tarafından sorgulanmadan verilmesini" istemektedirler.

Türkiye'nin Fırat ve Dicle üzerinde bugüne kadar inşaa etmiş olduğu ve ileride inşa edeceği barajlar, sadece Türkiye'nin sulama ihtiyaçlarını karşılanıyacak, Suriye ve Irak'a düzenli ve istikrarlı olarak su sağlanmasına da hizmet edecektir. Çünkü, Fırat Nehri'nin normal akışında, yaz aylarında akım minimum 100 m³/s'ye kadar düşebilmektedir. Bahar başlangıcında taşkın halinde 7000 m³/s'ye kadar yükselerek, taşkınlara, ölüm ve zararlara neden olabilmektedir.

Halbuki inşaa edilen barajlar sayesinde Fırat sularının düzenlenmesi gerçekleşmiş ve bu sayede yaz-kış Suriye'de saniyede 500 m³ su verilmesi mümkün olmuştur.

(29) Bkz. John F. KOLARS, "Proplem of International River Management: The Case of Euphrates" Middel EastWater Forum, Cairo, 7-10 February 1993 sf. 49 ve oradaki diğer bildiriler.

17 Temmuz 1987 tarihli Türkiye ile Suriye Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolünün Bölgesel Sularla ilgili 6. maddesi şöyledir. "Atatürk Barajı rezervuarının doldurulması sırasında Fırat sularının üç ülke arasında nihai tahsisine kadar, Türk tarafı, Türkiye- Suriye sınırından yıllık ortalama olarak 500 m³/s'den fazla su bırakmayı taahhüt eder. Aylık akış 500 m³/s altına düşerse farkın müteakip ay kapatılmasını kabul eder" (30).

Türkiye, Atatürk Barajının dolumu esnasında bile Suriye ve Irak'ın zarar görmemesi için gerekli tüm önlemleri almıştır (31). Ocak, 1990-Eylül, 1991 arasında Atatürk Barajında toplanan su miktarı 15 milyon M3 düzeyinde kalırken, aşağı kıyıdaş Suriye ve Irak'ın aynı dönemde bırakılan su miktarı 27.3 milyon metreküp;tür. bu tutum dahi Türkiye'nin iyi niyetini ve komşuları ile halklarını susuz bırakmak istemediğini açıkça göstermektedir. Aksi olsaydı, baraj dolmadan aşağıya su bırakmazdı.

GAP projesi çerçevesinde yapımı öngörülen, Keban ve Atatürk Barajlarından bırakılan suları denetleyecek olan BİLECİK Barajı, Atatürk ve Hidro Elektrik Santrallerinden bırakılan suları düzenleyerek mansab ülkeleri olan Suriye ve Irak'ı bırakacaktır. Özellikle debinin maksimum zamanlarda düzenlenmesi ve nehir mecranın aşağı kesimlerindeki ekolojinin korunmasını sağlayacak olan bu barajda bu iki ülke itiraz etmektedirler. Yapımı teknik zorunluluk ve bir düzenleme barajı olan Birecik barajı benzerleri, Suriye ve Irak'da da olmasına rağmen, sırf karşı olmak için itiraz etmektedirler.

e. SURİYE VE IRAK'IN FIRAT VE DICLE İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Irak, binlerce yıldan beri Mezopotomya'ya hayat veren Fırat ve Dicle sularının bölgede oluşan kendi halkları için "Müktesep Hak" oluşturduğunu 1.9 milyon hektar tarım arazisininin bu nehir suları ile sulanması gerektiğini savunmaktadır.

"Türkiye barajlar ve tesisler inşa ederek Irak halkını madur duruma düşürmektedir" diyen Irak, Fırat ve Dicle nehirleri sularının matematiksel formülle bölüşülmesini istemektedir. Fırat Nehri sularının üçte birini Türkiye'ye bırakmak isteyen Irak, saniyede 700 m³'ten aşağı olmıyan suyun Suriye ve kendilerine bı-

(30) Dışişleri Bakanlığı, Ortadoğu'da Su Sorunu, u sf. 16, dn. 20.

(31) P.J. VESILIND, "Water, The Middle East Is Critical Resource", National Geographic, May 1993, sf. 50.

rakılmasını istemektedir. Bunun da adil ve makul bir yaklaşım olduğuna da iddia etmektedir (32).

Suriye ise, Fırat ve Dicle Nehirleri'nin sularını uluslararası su sayarak, "ortak kaynak" niteliğinde görmektedir. Bu sebeple adı geçen nehirlerin suları havza ülkeleri arasında salt matematiksel formülle paylaşılmaktadır. Bunun için her ülke iki nehirde ihtiyaç olan su miktarını ayrı ayrı bildirmeli, nehirlerin kapasiteleri ayrı ayrı belirlendikten sonra, üç kıyıdaş ülkenin bu nehirlerden almak istediği su miktarı nehrin debisinden fazla ise oransal olarak her bir ülkenin talebinden düşülerek matematiksel paylaşım sağlanmalıdır, demektedir.

Suriye, Atatürk Barajı'nın dolumu esnasında Fırat'dan aldığı suların azaldığını ileri sürerek Türkiye'ye baskı yapmakla kalmadı, Barış Suyu Projesi'ne de karşı çıkarak, Türkiye'nin geçmişten kaynaklanan liderlik peşinde koştuğunu ve bölge ülkelerini su bakımından kendine bağımlı hale getirerek ekonomik ve siyasi hükümranlık altına almak istediğini, Fırat'tan istenen suyu vermeyen Türkiye'nin BSP ile Ortadoğu'ya su satmak istemesini çelişki olarak nitelendirmektedir (33).

Ayrıca Suriye, BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun çalışmalarını bir an önce tamamlayarak bölgedeki suyun paylaşımında Uluslararası Adalet Divanı gibi kuruluşların hakemliğinin işlemlerini, Fırat-Dicle havzası ülkeleri arasındaki müzakerelerde uluslararası gözlemcilerin bulunmasını ve paylaşımı engelleyen hareketlerde bulunan ülkelere gözlemcilerin görüşleri çerçevesinde yaptırımlar uygulanmasını, Fırat'tan alacağı suyun bir anlaşma ile belirlenmesini istemektedir (34).

IV - FIRAT-DİCLE SULARININ KULLANIMI KONUSUNDA TÜRKİYE'NİN GÖRÜŞLERİ VE TUTUMU

"Tarihi haklar" ve "Kadim haklar" konusundaki Suriye ve özellikle Irak Devleti'nin iddiaları uluslararası ilişkilerde fazla itibar görmemektedir ve Türkiye de bunu kabul etmemektedir.

Nitekim Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun uluslararası su yolları ve sınırtaş sular konusunda 1985 yılından itibaren raportörlük yapmış bulunan Prof. Stephen C. Mc CAFFREY'in de açıkça vurgulanmış olduğu gibi, aşağı kıyıdaş

(32) Ş. TEKELİ, "Turkey Seeks Reconciliation For The Water Issue Induced By The Southeastern Anatolia Project (GAP)", Water International, Volume 15, No. 4, December 1990, sf. 215.

(33) Bkz. Z. Farah Abola DAOUD (Suriye'nin Sulama ve Su yapılan Muşaviri), "A Roundtable Discussion On The Euphrates Water Issues" konulu toplantıda sunduğu tebliğ, Arap Research Center, London, 19 February 1990.

(34) Bkz. Dışişleri Bakanlığı, Ortadoğu'da Su Sorunu, sf. 23-25.

bir devletin daha önce bir nehir üzerinde projeler tamamlanmış olması ve tesisler yapma girişiminde bulunması, yukarı kıyıdaş devletin daha sonra nehir üzerinde aynı işlemlere girişmesini önlemez (35). Dolayısıyla tarihsel haklar konusu olsa olsa hakkaniyet ölçüsünde aşağı kıyıdaş devlete bir tahsis yapılmasında gözönünde bulundurulabilir.

Sınıraşan sular, bölüşülebilir doğal kaynak ya da ortak kaynak olarak uluslararası hukuk çalışmalarında kabul görmediği gibi, Türkiye tarafından da kabul edilmemektedir. Çünkü, bölüşülebilir kaynak ve bunun doğal sonucu olarak ileri sürülen "Matematiksel bölüşüm" fikri, hakça kullanım/equitable utilization prensibiyle tamamen çelişkili bir durum yaratmaktadır (36).

Dolayısıyla Suriye ve Irak'ın sulanabilir araziler konusunda uluslararası uzmanlarca da gerçek dışı olduğu konusunda verdiği raporlarda olduğu gibi, tüm iddiaları temelsiz, çelişkilerle doludur. Bunun nedeni, sınıraşan sular konusu düzenlenirken Türkiye üzerinde baskı yaparak, uluslararası hukuk kurallarını kendi görüşleri doğrultusunda oluşturmaktadır.

Türkiye öncelikle Fırat ve Dicle havzasındaki suların kullanımını gerçekleştirilirken her üç ülkeyi de tatmin edecek; ulusal, bölgesel ve uluslararası platformlarda da kabul edilebilir nitelikte bir uzlaşmaya dayanmasını arzu etmektedir.

Türkiye, uluslararası hukuk çalışmalarında genel kabul görmüş "hakça ve akılcı" kullanım ilkesine bağlı kalmakla birlikte, başka doğal kaynak ve olanaklar varsa, suların taksiminde bunların da dikkate alınmasını istemektedir. Örneğin Fırat'ın eksikliğinin Dicle sularından karşılanması gibi.

Ayrıca, her ülkeye ne kadar su verileceğini belirleyerek bilimsel ve objektif kurallarının ve kriterlerin oluşturulmasını istemektedir. Bunun için her üç ülkenin teknik elemanlarından oluşan bir heyetin uygulayabileceği, Suriye ve Irak'ın inceleme dahi almadan reddettikleri "üç aşamalı plan" önermiştir.

Suriye ve Irak'a önerilen "Fırat-Dicle Havzası Sınıraşan Akarsularının Hakça, Akılcı ve Optimum/Equitable, Rational and Optimum Kullanımı için üç aşamalı Plan"la, üç ülkeyi de tatmin edecek bir çözüme ulaşılmasını amaçlayan Türkiye, bu aşamada su kaynaklarının, ikinci aşamada toprak kaynaklarının envanterinin çıkarılarak, üçüncü aşamada bu envanterlere göre yapılacak, değerlendirme sonucu suların tahsisini önermektedir (37).

(35) Bkz. S.C. Mc CAFFREY, "The Law of International Water courses some recent Development and unanswered questions", Denver Journal of International Law and Policy, Spring 1991, sf. 509.

(36) Bkz. Dışişleri Bakanlığı, a.g.e. SF. 26-27.

(37) Bkz. Dışişleri Bakanlığı, a.g.e. sf. 33-38;.

Planın teknik ayrıntılarının burada girmeyeceğiz. Ancak plan, uzlaşmak için mevcut durumun objektif ve bilimsel metotlarla tespitini öncelikle zorunlu görmektedir. Her üç ülkenin su ihtiyaçlarının bilimsel bir şekilde yapılacak mühendislik çalışmaları sonucunda tespit edilmesi, su israfını önleyecektir. Fırat ve Dicle, sadece Sattül-Arap'da birleşmekle kalmayıp, Irak'daki Tharthar Kanalı tarafından da sun'i olarak birleşmektedir. Böylece, nehirlerarası su transferi yolu ile ihtiyaçların dengelenmesi de planın içindeki önemli hususlardan biridir.

Türkiye yapılacak bilimsel çalışmalar ve işbirliği sonucunda gerçek su ihtiyacı belirlenmesiyle, hakça, rasyonel ve optimum bir kullanmanın mümkün olması yanında, diğer doğal kaynaklardan da işbirliği sonucunda daha çok yararlanılabileceğini ve bölge ülkeleri ve insanların refah seviyesinin artacağını vurgulamaktadır. Dolayısıyla, bu gibi işbirliği, Araplar tarafından haksız olarak sürdürülen ve sırf Osmanlı Devleti'nin mirasçısı olduğu için sürdürmekte de kararlı göründükleri güvensizlik ortamının da ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır.

V - SINIRAŞAN SULAR KONUSUNDA ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR

Sınıraşan sulardaki ulaşım konusu, ondokuzuncu yüzyılda uluslararası kurallara bağlandığı halde, ulaşım dışı kullanımı daha ziyade 20. yüzyılın başından itibaren gündeme gelmiştir.

Sınıraşan suların ulaşım dışı kullanımı ile ilgili olarak, uluslararası hukuk kurallarının temel kaynakları olan antlaşmalar, teamüller, hukukun genel ilkeleri, mahkeme ve bilimsel içtihatlar da hak ve yükümlülüklerini belirleyen kapsamlı ve değişmez ilkeler henüz oluşmamıştır.

Uluslararası Hukuk Derneği'nin bağlayıcı özelliği olmayan Helsinki Kuralları, tavsiye niteliğinde olmakla birlikte, sınıraşan sular konusunda girilen çalışmalara ışık tutar mahiyettedir. Bir hükümet dışı kuruluş olan derneğin çalışmalarında su yolları, uluslararası su toplama havzaları/ International Drainage Basins olarak ele alınmış ve sınıraşan havza sularının hakça ve makûl paylaşımı öngörülmüştür.

Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun /UHK, uluslararası su yollarının ulaşım dışı amaçlarla kullanılmasına ilişkin 1994 tarihli raporu, bu konuda takip edilmesi gereken ve Dicle-Fırat sularını da yakından ilgilendiren bir çalışmadır.

UHK'nın bu çalışmaları, Türkiye tarafından Suriye ve Irak'a önerilen yu-

karda özetle bahsedilen üç aşamalı planla da uyum sağlar niteliktedir. Raporda suların hakça, rasyonel ve optimum kullanılması öngörülürken, yukarı kıyıdaş devletin önemli zarar/ sığnifcantharm vermedikçe sularını istediği gibi kullanabileceğini, ancak önemli zarar vermesi durumunda bile yukarı kıyıdaş devletin sorumlu tutulabilmesi için gerekli "ihtimamı/ özeni" göstermememesi halinde aşağı kıyıdaş devlet karşı sorumlu tutulabileceği taslak haline getirilmiştir. Bu çalışmalar, aşağı ve yukarı kıyıdaş devletlerin sorumluluklarının belirlenmesi yönünde önemli gelişmeler olarak kabul edilmektedir.

UHK'nın çalışmalarıyla, sınıraşan sulara ilişkin bir çerçeve anlaşma oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu çerçeve anlaşma, 1996 yılında BM Genel Kurulu'na sunularak kabul ve imzaya açılmaya çalışılacaktır. Eylül ayındaki çalışmalardan sonra bu çerçeve anlaşmanın kabul edilip yürürlüğe girmesi bile, en iyi tahminle 3-5 yıldan önce gerçekleşmez. Taslak, anlaşma haline dönüştükten sonra dahi, sınıraşan su yolları ile ilgili tüm uyumsuzlukları çözmede doğrudan kullanmakta etkili olmayacaktır. Çünkü sınıraşan sularla ilgili sorunlardan hiçbirisi, diğeri ile aynı nitelik ve boyutta değildir. Her biri değişik koşul ve durumları yansıtan sorunları içermekte olup, benzer sorunlarda dahi farklı çözümlerin istendiği sınıraşan sularda bu çerçeve anlaşma, ikili ve çoklu anlaşmalar yapan taraflara ışık tutup yol gösterici olabilir.

Uluslararası alanda sınıraşan sular, dünyada çeşitli ülkelerin arasında uyumsuzluk konusunu oluşturmaktadır. Sınıraşan sular konusunda temel anlaşmazlık, sınıraşan suların hangi ölçütler çerçevesinde paylaşılması gerektiği noktasında yoğunlaşmaktadır.

Ganj Nehri üzerinde Hindistan ile Bangladeş arasındaki uyumsuzluk, Türkiye'nin Fırat-Dicle havzasındaki uyumsuzluğa paralellik arz etmektedir. Hindistan 1951'de Ganj üzerine Farrakka Barajı'na yaptı. O zaman Pakistan bu durumu protesto etti. Hindistan ile Bangaldeş 1977'de yaptıkları bir anlaşma ile, kurak mevsimlerde Ganj sularının % 63'ünün Bangaldeşe verilmesi konusunda mutabık kalmışlardı (38).

Hindistan, Ganj Nehri sularının adalet ve hakkaniyet ölçüleri içinde kullanılmasını gerektiğini; bunun nüfus, toprak ve ihtiyaçların dikkate alınarak yapılacağını vurgulamaktadır. Ganj sularının artırılması konusunda Brahmuputra nehri ile Ganj arasında bir kanal inşasının ciddi bir biçimde düşünüleceğini be-

(38) Bkz. B.G. VERGHESE-R. RIYER, "Harnessing The Eastern Himalayan Rivers, Regional Cooperation in Southeast Asia" Center For Policy Research, Konark Publishers PVT Ltd., New Delhi, 1993, sf. 180.

lirten Hindistan, hakça kullanım dışında ülkesinden geçen suların sürekli bir tahsisine yanaşmamaktadır.

ABD ile Meksika arasında Colorado, Tijuana ve Rio Grande Nehirleri dolayısıyla çıkan uyuşmazlık 1944'de bir anlaşmaya ulaşılmıştır. Meksika ülkesi olan ABD'nin hakları önemli ölçüde korunan anlaşmayla iki ülke arasında sınır yokmuş gibi su tahsisi yapılmıştır (39).

Meksika ile Guatemala arasında Usumacinte, Suchiate ve Grijalva adlı üç nehir nedeniyle, Lesotho Karallığı ile Güney Afrika Cumhuriyeti arasında su tahsis nedeniyle ve Güney Afrika Cumhuriyeti ile Swaziland arasında uyuşmazlıklar vardır. Güney Afrika ile diğerleri arasındaki uyuşmazlıklar çözüme bağlanmıştır. Meksika ile Guatemala arasındaki görüşmeler devam etmektedir. (40). Haklı ve makul kullanım, aşağı kıyıdaş devlete önemli ölçüde zarar vermemesi ilkesi görüşmelerde temel kabul edilmektedir.

VI - TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASINDA DEĞİŞİM VE BARIŞ SUYU POLİTİKASI

1963'lerden sonra Kıbrıs olayları ve Johnson mektubu gibi olumsuz olaylar, Türkiye'nin dış politikada içine düştüğü yalnızlık, Türk dış politikasında Ortadoğu'ya karşı bir değişim rüzgarı estirdi. Türkiye artık Ortadoğu ülkelerinin Batı ülkeleri ile olan ilişkilerine değil, kendi aralarındaki uyuşmazlıklara da katılmayarak tarafsız kalacaktı. İkincisi, Türkiye Nato üyesi bir ülke olarak kendi bölgesinde oynadığı rolde bölge ülkelerine zarar vermemeye çalışacaktı (41).

Soğuk savaş döneminde ısrarla sürdürülen bu geleneksel politika, Türkiye'ye Ortadoğu'daki çatışma ortamından uzak tutmayı başarmıştır. Ancak, bu geleneksel politikanın özellikle GAP'ın uygulama alanına konmaya başlamasıyla, su sorununun Türkiye'nin tahminlerinin de ötesinde siyasi bir boyut kazanarak kendisine karşı bir Arap Cephesi'nin oluşmasını önlemediğini gördü. Su sorununun ortaya çıkmasıyla kendi içlerindeki ayrılıkların bir daha birleşmelerine olanak vermeyeceğini zannettiği Arap ülkelerinin, sırf Türkiye karşı cephe oluşturmak için nasıl kolaylıkla biraraya gelebildiklerini gördü (42).

13 Ocak-12 Şubat 1990 tarihleri arasında Atatürk Barajı doldurulmaya başladığında Suriye ve Irak, uluslararası platformlarda şikayete başladılar. Başta

(39) Dışişleri Bakanlığı, a.g.e. sf. 49-50.

(40) Dışişleri Bakanlığı, a.g.e. sf. 49-53.

(41) H. Pınar BİLGİN, Ortadoğu'da Su Sorunu ve Türk Dış Politikası, Yankı Dergisi, Mart 1996, sf. 49-50.

(42) 1988'de Başbakan Y. AKBULUT'un Bağdat'ı ziyareti esnasında Irak, Irak-Suriye-Türkiye arasında üçlü bir anlaşma yapılarak sanayide 700 m3 su garantisi istemiştir. Kabul etmeyince, 1984 Güvenlik Protokolünü yenilemeyi reddetmiştir.

Mısır olmak üzere birçok Arap Devleti, Türkiye'nin karşısında cephe almaya başladı. Ne zaman Fırat-Dicle suları konu olsa, Türkiye'nin karşısında hemen bir Arap cephesinin oluşması ve Türkiye'yi suçlaması kaçınılmaz hale gelmiştir.

1975'te Fırat sularının paylaşımı yüzünden savaşın eşiğine gelen Irak ve Suriye, İran-Irak Savaşı'nda iyice düşman kardeşler haline gelmişlerse de, 1990'da Fırat'ın sularını kendi aralarında paylaşmak üzere anlaşınca, Türkiye'yi iyice rahatsız etmeye başladılar. Körfez Savaşı esnasında ve sonrasında Türkiye, bölgede yeterli inisiyatif kullanamadı. Bölgedeki şekillenmelerin gerisinde kaldı. Arap-İsrail barış görüşmeleri ve İsrail-Filistin barış süreci bölgedeki gündemi değiştirdi. Kuzey Irak'ta ortaya çıkan Kürt sorunu ve PKK terörizmi, Türkiye'nin bölgede inisiyatifi elden kaçırmasına neden oldu.

Türkiye uzun yıllardan sonra tekrar araplar'la bir sorunla karşı karşıya geldi. Aslında sorun Türkiye'nin yanlış politikalarından doğmadı. Bilhassa sorunlar karşısında zamanında ve gereken nitelikte iradesini ortaya koyamaması, komşularımızı özellikle Suriye'yi cesaretlendirdi. Türkiye'ye karşı terörü bir silah olarak kullanan Suriye, bir taraftan Türkiye'nin iç istikrarını bozarken, öte yandan da dünya kamuoyunda Türkiye'yi haksız çıkarmaya çalışan politikaları başarıyla uygulanmaya başlandı.

Türkiye'nin gelecekte su sorununu kendi aleyhine işleyen bir mekanizma haline getirilmemesi için, 1980'lerin sonunda Rahmetli Cumhurbaşkanı T. ÖZAL tarafından bazı teşebbüslerde bulunulmuştur. Bunun en tipik örneği Barış Suyu Projesi/ BSP'dir.

1986'da T. ÖZAL Başbakanken suyun Ortadoğu'da barış unsuru olarak kullanılabileceği ilkesinden hareketle, Seyhan ve Ceyhan Nehirleri'nin denize döküldükleri noktadan itibaren inşa edilecek iki boru hattı ile Arap Yarımadası'ndaki dokuz devlete içme suyu taşınmasını ve satılmasını öngören bir projeyi sunmuştur (43).

Bu projeye başta Suudi Arabistan olmak üzere Arap ülkeleri, Türkiye'nin

(43) Barış Suyu Projesi ile ilgili ön fizibilite çalışmalarına 1988 yılında "Brown and Root Engineering and Construction International" adlı ABD firması ile ilgili kuruluşların katkısı ile gerçekleştirilmiştir. Proje iki boru hattından oluşacaktı. Batı hattı olarak anılan birinci güzergah Türkiye'den (Seyhan, İslahiye, Kilis,) Suriye (Hama, Humus, Halep, Şam), Ürdün (Amman), Suudi Arabistan (Yanbu, Medine, Mekke ve Cidde) uzanaktı. 2700 km, 3,5 milyon m³/gün, 8,5 milyar ABD dolarlık maliyeti hatta 1 m³ suyun maliyeti, 0,84 dolara gelecekti. Doğu hattı denen ikinci güzergah Ceyhan-Kilis, Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn ve Katar üzerinden Birleşik Arap Emirliklerine uzanacaktı. 3900 km'lik uzunluktaki hattın kapasitesi 2,5 milyon m³/gün, 12 milyar ABD doları maliyetli ve 1 m³ suyun fiyatı 1,07 dolara satılacaktı. Bkz. Neşet AKMANDOR, a.g.m. sf. 45-46.

"suyun başını tutan ülke" olmasını istemedikleri, Türkiye'nin su vasıtası ile Ortadoğu'da bir hegemonya kuracağından korktukları için karşı çıkmışlardır. Türkiye her ne kadar barış suyu ile bir güven ortamı yaratmak ve bu yolla barış ve istikrara katkıda bulunmak istediğini bildirmiş se de, yapılan tekliflere ideolojik gözlüklerle bakan bölge devletlerini ikna etmek ve BSP'ni gerçekleştirmek pek kolay olmayacaktır.

Halbuki, bu proje gerçekleştirilebilseydi veya gerçekleştirilmeye çalışılsa binlerce m³ su, Türk, Yahudi, Arap, Müslüman, Hristiyan olduğuna bakılmadan insana, hayvana, ağaca, çiçeğe ve toprağa canlılık katarak, bölgenin hayat damarlarının canlanmasına yardımcı olacaktır.

Artık su ile siyaset arasındaki ilişki, Ortadoğu'da vazgeçilmez bir realite haline geldi. Ortadoğu'da sağduyulu siyasi iradeler ortaya çıktıkça, barış ve istikrarın korunmasında suyun önemli roller oynayacağı , en az su savaşları senaryoları kadar ön plana çıktı. Nitekim, İsrail Başbakanı Ş. PEREZ, Mart 1994'te verdiği bir demeçte, "Türkiye zengin sularını balıklara vermekte, m³'ünü 45 sent karşılığında su almak istiyoruz." derken, İsrail Cumhurbaşkanı WEİZMAN, "Türkiye ile su konusunda işbirliği yapmak istiyoruz." ve Ş. PEREZ, "Bölgedeki su sorununun çözümünde Türkiye anahtar ülkedir. Parayla doğalgaz satın alıyoruz, neden suyu satın almalıyım?" demişlerdir (44).

Çağdaş bir devlette yöneticilerin asli görevi, halklarının refah vesağlığını yükseltmek olduğu , bunun için uyuşmazlıkları büyütmeden karşı tarafla ekonomik, siyasi, kültürel vs. alanlarda işbirliği yapmak gerektiği halde; Suriye ve Irak tam tersi bir hareketle GAP projelerine bilinçsizce karşı çıkarak bir su sorunu yaratmaktalar. Türkiye'yi Arap Camiası'na; şikayet ederek, PKK'yı destekleyip Türkiye'yi bölmeye çalışmaktadırlar.

Suriye ve Irak, iki yüzlü politika izlemeyi bırakarak Türkiye'yi bölmeye çalışmak yerine, çağdaş diplomasi kurallarını uygulayarak, sorunları çözmeye çalışsa, su sorunu daha kolaylıkla çözüme kavuşacaktır. Çünkü, Türkiye, su konusunda üzerine düşen hukuki ve ahlaki bütün görevleri yerine getirmekle yetinmeyip, fiili düşmanlık gösteren bu iki ülkeye karşı aşırı cömert davranmaktan geri kalmamaktadır.

Körfez Savaşı esnasında bütün baskılara rağmen suyu kesmemiştir. GAP ve Atatürk Barajı sayesinde saniyede 500 m³ suyu, düzenli olarak vermektedir. Türkiye bu ülke insanların ihtiyaçlarını karşılayacak kadar suyu; komşuluk,

insanlık, hak ve adalet adına bırakma mükellefiyeti varsa da; Suriye ve Irak çöllerini sulamak onların milyonlarca m³ suyu boşa akıtmasına ve eskimiş teknolojiler ile suyun hoyratça kullanmalarını sunma mükellefiyeti altında değildir. Üstelik Suriye, 1939'da yapılan anlaşma gereğince, Asi Nehri'nin sularını eşit olarak paylaşmak mükellefiyeti altında olmasına rağmen, yaz aylarında Türkiye'ye çoğu zaman hiç su bırakmamaktadır (45).

VII - TÜRKİYE'DEKİ SULAR BİR SAVAŞA SEBEP OLABİLİR Mİ?

Dünyadaki ülkelerin su ihtiyaçları gün geçtikçe artmaktadır. Gittikçe artan nüfus ve özellikle hayat standardı araştırma gayretleri, Ortadoğu'daki su ihtiyacını her gün artırmaktadır.

Fırat ve Dicle gibi akım rejimleri düzensiz olan nehirlerin akımlarını barajları vasıtasıyla düzenliyerek, akımların az olduğu zamanlarda susuzluğa düşmemek, çok olduğu zamanlarda taşkınlıklara mani olmak, bol suyu depoluyarak kurak mevsimlerde kullanmak artık çağdaş yöntemlerin başında gelmektedir.

Su Ortadoğu ülkelerini, ve özellikle Türkiye'yi savaşa zorlayabilir mi? Buna evet veya hayır şeklinde net bir cevap vermek mümkün değildir.

Çünkü, Ortadoğu'daki sınıraşan suların yukarısında bulunan ülkeler, suların akışını kontrol etmek hakkının kendilerinde olduğuna inanırken, askeri yönden gittikçe güçlenen veya güçlenmeye çalışan aşağı kıyıdaş ülkeler buna karşı çıkmaktadırlar.

Suyun bir politik silah olarak kullanılıp kullanılmayacağı ile, bundan etkilenen ülkelerin dengeyi sağlamak için en etkin yol olarak askeri güç kullanımını seçip/ seçmiyeceğini hiç kimse şimdiden kestiremez. Çağdaş dünyada savaşın ekonomik açıdan pratik bir çözüm olmadığı da değerlendirilmektedir.

Suların tahsisi yada paylaşımı ile ilgili olarak, ülkelerin kendi istek ve iradelerini kabul ettirmek için, hedef ya da rakip ülkelerdeki barajlar, tüneller, boru hatları vs. gibi tesislere tahrip ve sabotaj yapmaları, rakip ülkede faaliyet gösteren terör örgütlerini destekliyerek, onlara kendi ülkelerinde barınma ve lojistik destek sağlayarak alçak yoğunlukta çatışmaların / Low density conflict sürdürülmesi, halen olduğu ve özellikle Türkiye'ye karşı sürdürüldüğü gibi gelecekte de yürütülmeye devam edilebilir. Hatta dozajı daha da artırılabilir.

Bununla beraber, Ortadoğu'da su nedeniyle savaşı göze alabilecek ve sa-

(45)Bkz. Y. İNAN, "Sınıraşan Suların Hukuksal Boyutları", Prof. Dr. İhan ÖZTRAK'a, Armağan SBFY, c. 49, s. 1-2, Ankara 1994, sf. 243-253.

vaşla istek ve iradesini yukarı kıyıdaş devletlere kabul ettirebilecek sahip ülke olarak İsrail ve Mısır dışında başka ülke yok gibi gözükmektedir. Aksi davranış öncelikle savaşı göze alan aşağı kıyıdaş devletin ve ülkesinin yıkımına sebep olabilir. Bilindiği gibi Mısır'ın su sorunu, Nil suları nedeniyle yukarı kıyıdaş devletler olan Etopya ve Sudan ile, dünyanın 8. harikası olarak adlandırılan ve yeraltında inşa edilen yapay nehirler nedeniyle de Libya ile (46).

Su nedeniyle Ortadoğu'da patlak verecek bir savaş, petrolerin Batıya akışını kesintiye uğratabilirse, başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler buna engel olacaklardır. Eğer çatışmaya engel olamamışlarsa, İsrail-Arap savaşlarında ve Körfez krizinde olduğu gibi süratle sona erdirmesi ve bölgede istikrarın sağlanması temin edilecektir. Batının ve özellikle ABD'nin değişmez politikası budur.

Ancak, böyle bir savaşa Türkiye karşı olursa, tüm arapların ortak bir düşman karşısındaymiş gibi aralarındaki anlaşmazlıkları bir yana iterek Türkiye karşısında kenetlenenlerinden hiçbir Türkün şüphesi olmamalıdır. Yunanistan, Ermenistan belki İran'da derhal Arapların yanında yer alabilir. Türkiye'nin tüm komşuları ile iyi ilişkiler içinde olmasına ve sorunları barışçıl yollardan çözümlenmesini istemesine rağmen, Türkiye'nin yaşamsal çıkarları ve toprakları üzerinde hak iddiasında bulunan ve terörizmi Türkiye'ye karşı kullanmayı alışkanlık haline getirmiş bulunan komşu ülkelerin sürekli birer potansiyel tehdit oluşturmalarını Türkiye gözardı edemez. Türkiye Suriye arasında çıkabilcek su savaş senaryoları ve savaşın etkileri üzerinde şimdiden fikirler üretilmeye başlanmıştır (47).

Suriye ve Irak, Fırat ve Dicle Nehirleri üzerindeki Türkiye'nin egemenlik haklarını görmemezlikten gelirken, suyun makul, ölçülü ve optimal kullanımı

(46) Ancak, tarihsel düşmanlıklar, Mısırın Arap liderliğine oynaması, İsrail'in Tevrat'tan kaynaklanan Büyük İsrail ve Arz-Mevud peşinde koşması; Suriye'nin Büyük Suriye, İran'ın geleneksel Şii Mezhepçiliği, Irak'taki dengesiz yönetimlerde sık sık depreşen Körfez Bölgesine hakim olma ve Arap liderliği hayalleri; Ortadoğu Bölgesini nüfuzları altına almak ya da nüfuz dışına çıkarmamak kaygısı ile Bölgede savaş çıkması menfaatleri icabı olduğu zaman savaş kıstırtıcılığına başlayan emperyalist güçlerin oyunu ile birleşince; su Ortadoğu'da savaşın gerçek sebebi olmasa bile, her zaman bahanesini oluşturabilir? Bu konuda bkz. A. Mehmet KOCAOĞLU, Ortadoğu, sf. 189-201; BULLOCH-DARWISH, Water Wars, Coming Conflict in the Middel East, London 1993.

(47) Maalesef, Ortadoğu'da Türkiye'yi kontrol altında tutmak isteyen Batılı bazı güç ve çevreler, bu konuda hiç bir fedakarlıktan kaçınmayacaktır. Birleşmiş Milletlerin Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu tarafından hazırlanan bir raporda "Petrol zengini ülkelerin petrolü tekellerinde tutmalarına nasıl izin verilmemişse, Türkiye ve İsrail'in su kaynaklarını tekellerinde tutmalarına izin verilmemelidir" denmiştir. Ayrıca Batılı ülkelerin bir çoğu gibi çeşitli hükümet dışı kuruluşları bu konuda sempozyumlar, seminerler yapmaktan ve kitaplar basmaktan geri kalmamaktadırlar. Bkz. F. MÜFTÜOĞLU, Ortadoğu'da Su Meselesi ve Türkiye, 1-8 Kasım 1994, Zaman Gazetesi'deki yazı serisi.

reddererek, konuyu politik meceraya döküp, suların matematiksel paylaşımını öngören tutumlarını sürdürmektedirler.

Hatırlanacağı üzere, Körfez Savaşından önce, Irak Türkiye'yi savaşla tehdit etmişti. 1984'ten beri komşularımızın ve özellikle Suriye'nin desteklediği PKK saldırıları sonucu, onbinden fazla vatandaşımız ve güvenlik görevlimiz hayatını kaybetmiştir. Sayısız köy, kasaba, okul, camii, işyeri, ulaşım vasıtası, enerji nakil hatları, TV istasyonları, demiryolları, trenler ve köprü tahrip edilmiştir.

PKK saldırıları sonucu halkımızın büyük bir kısmı ve özellikle Güney Doğu'daki halkımız inanılmaz acılara katlandı. Bölge ekonomisi çöktü. Türkiye kalkınmasını ve gelişmesini yitirdi. Bunun başlıca sorumlusu, Fırat sularına haksız olarak sahip olmak isteyen ve matematiksel paylaşım konusundaki isteklerini Türkiye'ye kabule zorlamak için bölücü PKK'yı, kullanarak Türkiye'de örtülü bir savaşı sürdüren Suriye'dir (48).

Malesef, Türkiye, bu çılgın ve terorist devlet Suriye'ye karşı hiç bir bedel ödemiş değildir. 23 Ocak 1996'da Suriye'ye verdiği bir nota ile PKK'nın başı Öcalan'ın iadesini istemiş ve "Suriye PKK'yı Öcalan'ı ülkesinde ve denetimindeki topraklarda barındırdığı sürece, Türkiye, Suriye'ye karşı her türlü önleme başvurma hakkına sahiptir. Türkiye bu hakkını uygun gördüğü zaman kullanacaktır" demiştir. Suriye, bu notayı cevaplandırma zahmetine dahi katlanmamıştır? Türkiye meşru savunma hakkına dayanarak Suriye'nin çıkarlarını hedef alan hiçbir karşı önleme başvurmamıştır.

Türkiye, kararlılığını ortaya koyarak Suriye'nin bölücü teröre olan her türlü desteğini önlemedikçe, terörün komşularında ve özellikle Suriye'deki yuvaları ve kaynağı kurutulmadıkça PKK lideri ve kadrosu Türkiye'ye iade edilmedikçe, terörün kökünün kazanarak Güneydoğu'da huzur ve güven ortamının yaratılmasına imkan yoktur. Yine terör ortadan kalkmadıkça, Türkiye'nin ülke çapında karıştığı dev boyutlu sosyo-ekonomik sorunlarının çözülmesine ve bu arada Güney Doğu Anadolu'da terör nedeniyle iyice bozulan sosyo-ekonomik dengenin ve koşulların iyileştirilmesine ve halkımızın geleceğe ümitle bakmasına imkan yoktur (49).

(48) Bkz. Ş. ELEKDAĞ, Suriye'nin Su Savaşı ve Güneydoğu'nun Kaderi, 10. Mart 1996 Milliyet Gazetesi.

(49) Maalesef, Dünyada Suriye, Irak, İran, Libya ve Sudan terörist devlet olarak tanımlanmaktadır. Yine maalesef, bu beş devletin üçü komşumuz olup, Türkiye'deki terörü farklı boyutlarda olsa bile, üç devlet öncelikle desteklemektedirler. Lojistik destek ve barınma dahil her türlü yardımı yapmaktadırlar. Geçmişten günümüze bakarsak, başta Yunanistan, SSCB/RF ve Ermenistan boyutları farklı olmakla birlikte bu desteği sağlamaktadırlar. Hatta dostumuz Azerbaycan'da dahi PKK teröristlerini barındırıldığına dair çeşitli yayın organlarında iddialar yer almaktadır.

Suriye ve Irak'ın terörizmi destekliyerek Türkiye'yi bölmeye çalışmaları yetmiyormuş gibi, Mart 1996'da Kahire'deki Arap birliği Dışişleri Bakanları toplantısında GAP'ı durdurma ve yabancı şirketleri Türkiye'ye yatırımlardan vazgeçmeye çağıran küstahça bildiri yayınlama başarısını da göstermişlerdir (50).

21. Yüzyılın başında bölgede ciddi bir su açığının çıkması, üretilen savaş senaryolarına haklılık kazandıracak niteliktedir. Almanya'nın Die WELT gazetesi, Atatürk Barajında su tutulması nedeniyle Suriye ile Türkiye arasında başgösteren gerginliğe yarım sayfa ayırarak "Petrol için değil, su için savaşılacak" başlıklı yazısında, suyun 2000'li yıllarda Ortadoğu'yu kan gölüne çevireceğini, Türkiye'nin suyu gizli bir silah olarak kullanmak istediğini (yanlış olarak), GAP'ın dünyanın en büyük projeleri arasında yer aldığını, su sorununun saatli bombaya dönüştüğünü, Araplarla Yahudiler arasındaki savaşların Filistinlilerin hakları için değil, su nedeniyle çıkacağını yazmıştır (51).

Gerçekten, ABD'nin gayretleri ile Araplarla İsrail arasında bir uzlaşma sağlayarak ortam yaratıldıktan sonra, bu bölgedeki çatışma alanları, Doğu Akdeniz'in doğu bölgesinden Basra Körfezi bölgesindeki çatışma alanları, Doğu Akdeniz'in doğu bölgesinden Basra Körfezi bölgesine kaymıştır. Ancak, su Ortadoğu'da önemli bir kaynak ve ulusal gücün önemli unsurlarından biri haline gelmiştir.

Nitekim, 1967'deki Altı Gün Savaşı olarak anılan Arap-İsrail Savaşı, Şeria Nehri yüzünden çıkmıştır. İsraili General M. DAYAN, 1974'de, "İsrail için su o kadar önemlidir ki, 1967'deki savaşa biraz da su kaynaklarını kontrol altına alabilmek için girdik" diye açıkça beyanda bulunmuştur (52).

Filistin Devleti'nin kurulmasıyla bölgedeki su ihtiyaçları daha çok artacaktır. 9 Eylül 1993'teki mektup teatisi ile İsrail Başbakanı RABİN ile Filistin Devlet Başkanı Y. ARAFAT birbirlerini resmen tanıdılar. 4.5.1994 günü Kahire'de barış antlaşması imzaladılar. 26.10.1994'te de İsrail ile Ürdün barış antlaşması imzalayarak Ortadoğu'da da "Barış Günlerini" getirdiler.

Ürdün-İsrail Antlaşması'nda, Şeria ve Yarmuk Nehirleri'nin sularının paylaşımı konusunda işbirliği yapılacağını vurguladılar? Böylece iki düşman arasında savaş sebebi sayılan su, dostluk yolunda köprü oluşturmaya başladı.

(50) Bu Konuda bkz. T. AKYOL, Su ve Terör, 19.3.1996, Milliyet; Ali SIRMEN, Şu Karara Bak, 17.3.1996, Milliyet

(51) Bkz. A. Mehmet KOCAOĞLU, Ortadoğu sf. 197.

(52) A. Mehmet KOCAOĞLU, a.g.es sf. 187.

Oysa Kral Hüseyin, 1990'da verdiği bir demeçte, "Su hariç, hiçbir konu bizi İsrail ile tekrar savaşa girmeye zorlayamaz." demişti. Bu savaş sebebi olabileceği gibi, sağduyulu yaklaşımla, barış ve refaha giden kanalları da açabilir/ açabiliyor.

Türkiye, geleneksel barışçıl politikası ve "Yurtta sulh, dünyada sulh" politikası gereği, sınıraşan sular konusunda barışı bozucu davranışlardan kaçmaya sürekli özen göstermekle birlikte, komşularımız tarafından da ısrarla sürdürülen terörizmi destekleyici davranışlar ciddiboyutlara ulaşırsa ve komşularımız savaştan kaçınılmaz noktaya kadar "gemi azıya alırlarsa", Türkiye'deki siyasi irade hiçbir güce boyun eğmeden gerekeni yapmaktan kaçınmayacaktır. Türkiye'nin Barış Suyu Projesi de bu şartlar altında yakın gelecekte gerçekleşme ihtimali olmayan bir öneri olarak kalacaktır.

Gerçi Araplar ve İsrail suyun kendilerine ulaşmasından memnun gözükseler de, Türkiye'nin BSP ile bölgede başat/ hâkim duruma gelmesinden korkmaktadırlar. Aynı korku, Kafkasya ve Hazar Bölgesi'nden Avrupa'ya taşınacak petrol ve doğalgaz boru hatlarının Türkiye üzerinden geçirilmesinde de görülmüştür. Başta Rusya ve İngiltere buna karşı çıkmıştır. Çünkü, Türkiye'nin güçlenmesinden korkulmaktadır (53). Boru hatlarının, Türkiye'yi enerji potansiyeli açısından başat duruma getireceğinden korkmaktadırlar.

VIII - SONUÇ VE TÜRKİYE'NİN İKİLEMİ

Birçok istikrarsızlığı bünyesinde toplamış olan Ortadoğu'da, su kıtlığı politik durumu daha ciddi hale getirmekte ve daha çok gerginleştirmektedir. Dolayısıyla Türkiye, çok zengin su kaynaklarına sahipmiş gib gösterilerek, bölge ülkelerinin ve dünyanın önemli bir ilgi odağı haline gelmiştir.

Ancak, Türkiye su kaynakları ve özellikle içme ve kullanma suyu kaynakları bakımından sınırlı kadar zengin bir ülke değildir. Türkiye'de su tüketiminin büyük kısmı tarımda kullanılmasına ve GAP ile Güneydoğu Anadolu'nun tarımsal gelişimi bir ekonomik öncelik olarak düşünülmesine rağmen, Türkiye'nin uzun dönemde asıl sorunlarından biri, hızla artan kentli nüfusun su gereksinimlerinin nasıl karşılanabileceğidir.

21. yüzyıla girerken Türkiye'nin nüfusu 70 milyonu aşacak ve bunun % 60'ından fazlası şehirlerde yaşayacaktır. Su ihtiyacı, İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük metropollerin yanında birçok kasaba ve köylerde bile hızla artmaktadır. Marmara, Ege ve Akdeniz kıyılarında hızla gelişen iç ve dış turizm nedeniyle su gereksinimi günden güne artmaktadır. Adı geçen kent ve bölgelerin su ihtiyacı,

(53) Bkz. A. M. KOCADOĞLU, Petro-Strateji, Harp Akademileri Yayını, İstanbul 1996.

daha uzak bölgelerden ve çok büyük ve pahalı yatırımlardan sonra kar-
şılatabilecektir.

Bu nedenle yakın gelecekte Türkiye suyun bir damlasına muhtaç ül-
kelerden biri haline gelmek istemiyorsa, milli bir su politikası belirleyerek, coğ-
rafi avantajların kendine sağladığı şimdiki su üstünlüğünü iyi kullanmak ve de-
ğerlendirmek zorundadır (54).

Türkiye, ortadoğu'da genel dengeleri gözetmekle birlikte öncelikle kendi
insiyatifi ile hareket ederek kendi çıkarlarını korumak ve kollamak yönünde ha-
reket etmek zorundadır. İsrail'e Medusa Torbaları adı verilen büyük ve yavaş
hareket edebilen elastik mavnalar kullanarak su satılması yönünde atılacak bir
adım olabilir. İsrail bu yolla ya da Barış Suyu Projesi'nin hayata geçirilmesi ile
Ortadoğu'da elde edilebilecek istikrarın, Avrupa ekonomik çıkarları üzerinde de
olumlu etkilerinin olacağını düşünmektedir.

Bu gibi bir gelişme, Türkiye'nin AB'ye girme ve Batı'nın bir parçası olma
hedeflerine yaklaşmasını sağlamakla kalmayacak, Ortadoğu'ya yönelik barış ve
güvenlik politikalarının da gerçekleşmesine yardımcı olacaktır (55). Kuzey
Irak'taki Kürt oluşumu, Arap-İsrail barış sürecine girişilmiş olması bile, Or-
tadoğu'daki su sorunu ikinci plana itemedi. Yukarda anlattığımız Şam ve Ka-
hire'de toplanan Arap ülkelerinin GAP'ı durdurmayı isteme yönündeki kararı
bunun açık delilidir.

Barış suyu Projesi'ni öneren Türkiye, projenin uygulanabilirliği ve eko-
nomik olduğunu kesin bir raporla ortaya koyamamıştır. ABD'nin BROW-ROOT
firmasının yaptığı çalışma ve hazırladığı rapor, bir ön çalışma niteliğindedir. Bu
nedenle Türkiye Seyhan ve Ceyhan Nehirleri'nden verilecek suyun daha sonra
kendi ihtiyacı için kullanıp kullanmayacağını dahi kesin bir şekilde tespit et-
meyerek ikilem içine düşmektedir. Gelecekte kendi ihtiyaçları nedir? Bunun dahi
çalışmasını yapmamıştır. Kuzey Kıbrıs'a verilecek suyun ve Antalya böl-
gesindeki ihtiyaç fazlası sular ve membaaların miktar ve kalitelerine ait fizibilite
ve etüt raporları dahi hazırlanmamıştır.

Su konusunda Türkiye üzerinde senaryolar üretilirken, Türkiye'nin kendisi
olayları izlemekle yetiniyor. Ya da gelişmelere göre tavır takınıyor. Yani olay-
ların gerisinde kalıyor.

(54) F. MÜFTÜOĞLU, Türkiye'deki Sular Savaş Sebebi, 1-8 Kasım 1994 tarihli Zaman Gazetesi; C.
ÖZKİDER, Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu, Yeni Forum Dergisi, Eylül 1994, sf. 35.

(55)H. Pınar BILGIN, Ortadoğu'da Su Sorunu, Yankı, Mart 1996, sf. 53.

Araplar'ı küstürmeyeyim diyerek, İsrail'in istediği suyu satmak ve pazarlamak için hareketsiz kalırken, Suriye ve Irak, Fırat ve Dicle suları konusunda, Türkiye'nin karşısına bir "Arap Lobisi" ile çıkmak istiyor.

Arap Lobisi ya da Arap Cephesi ile karşı karşıya kalan Türkiye'nin ister istemez İsrail ile işbirliği yapması önerilmektedir. Araplar, İsrail'in parayla istediği suyu satmamıza bile karşı çıkmaktadırlar. Nitekim, Suriye Büyükelçisi, İsrail'e Ceyhan ve Seyhan Nehirleri'nden ya da Manavgat Çayı'ndan su satma projesini eleştirerek, "Su, sudur. Karadeniz'den bile olsa, Yahudiler'e satılmamalıdır." demiştir (56).

Suriye ve Irak'ın Türkiye ile olan su anlaşmazlığının arkasında yatan en önemli neden güvensizliktir. Bu nedenle Suriye, komşularından, Arap ülkelerinden ve uluslararası forumlardan detek sağlama peşindedir. Ortadoğu'nun düşman kardeşleri kabul edilen Suriye ile Irak, 16 yıldır diplomatik ilişki içinde bulunmazken, Fırat ve Dicle suları konusunda yeni oyunlar peşine düştüler ve 1996 Şubat'ından itibaren Fırat ve Dicle üzerinde ve Türkiye sınırları içinde baraj projelerine katılan Batılı şirketlere, kendi ülkelerinde iş vermeyeceklerini bildirerek, tehditte bulundular (57).

Saplantılı bir biçimde Türk düşmanlığı duygusu ile hayalî Türk tehdidi paranoyasına kapılan Yunanistan ile Suriye aralarında savunma işbirliği anlaşması yaparak, Yunan uçaklarının Suriye'de konuşlanmasına imkan tanımıştır. Akıllı bir komşuluk ilişkisi yerine, hastalıklı ve çılgın bir ruh halinin tezahürünü gösteren bu iki ülke, sadece Türkiye'nin zarar görmesini istedikleri için, PKK'yı desteklemek, teröristlere yataklık yapmak, lojistik destek sağlamaktan başlayarak uluslararası platformlarda Türkiye aleyhine her türlü çılgınlığı yapmaktadırlar. Çünkü, bu iki ülkenin Türkiye'ye karşı olan politikaları, gizlenmeyecek kadar açık bir düşmanlık üzerine kurulmuştur (58).

Türkiye, özellikle su konusunda çıkmaz bir politika içindedir. 1987'de T. ÖZAL'ın imzaladığı bir protokolle saniyede 500 m³ suyu Suriye'ye bıraktığı yetmiyormuş gibi, Asi Nehri'nin sularını Türkiye'ye bırakmayan Suriye'ye karşı ciddi ve tutarlı bir önlem almamıştır/ alamamıştır.

Ama aynı Türkiye, Meriç Nehri'nden 4 milyon dolar karşılığı Bulgaristan'da su satın almaktadır. Fırat ve Dicle'de milyarlarca m³ suyu bedava

(56) Mehmet KOCAOĞLU, Uluslararası İlişkiler, sf. 493.

(57) Bkz. Su'da yeni oyun, 17.2.1996, Milliyet.

(58) Bkz. A. Mehmet KOCAOĞLU, Suriye'nin Ortadoğu'daki Çıkmazı ve Bölücü Terör Örgütü PKK'yı Türkiye'ye Karşı Bir Politik Baskı Aracı Olarak Kullanması, Avrasya Dosyası, Suriye Özel Sayısı, Sonbahar 1995, C. 2, s. 3, sf. 83-104.

veren Türkiye, Bulgaristan'a anlaşılabilir bir biçimde devlet politikası ile para ödemektedir. Kaldı ki, sulamak için satın aldığımız suyun bedelini, suladığımız çeltiklerin değerini karşılamadığı belirtilmektedir. Her ne kadar resmi makamlar bunun aksini belirtmekteyseler de, çeltik üretici halk ve bu sertliğe dikkati çekmektedir. Resmi makamlara bu zıtlığın sebebi sorulduğunda, yetkililer, "Fırat suları uluslararası statüde, fakat meriç paralel su statüsündedir." diyerek, tamamen Türkiye'nin tezlerine aykırı bir dil kullanarak yanılıya düşmektedirler. Yanılıya düşmekle de kalmayıp, Türk Milleti'ni yanıltıyorlar (59).

Meriç'te vanaları açması için Bulgaristan'a 4 milyon doların üstünde para ödeyen Türkiye'nin Fırat'tan hiçbir ücret talep etmemesi yanında Asi Nehri'nden kendisine gerekli olan suyu bırakmamasına ses bile çıkarmamasını izahını yapmak mümkün değildir.

Uluslararası ilişkilerde ve dış politikada değişmez kural, karşılıklı yarar ve müteakabiliyettir. Türkiye'nin elinde Bulgaristan'ın kendisine karşı kullanabileceği kozlardan daha fazlası vardır ve bunu Suriye'ye karşı kullanabilir. Ancak, Türkiye'de eksik olan birşey vardır. Türkiye'nin milli gücüne uygun siyasal irade ve kararlılığın olmamasıdır. Ya da yerinde ve zamanında kullanılmamasıdır.

Türkiye'yi bunaltmak, kalkınmamızı ve GAP'ı önlemek için PKK ile işbirliği yapan Suriye, Yunanistan'la, İran'la, Irak'la işbirliği yaparak ve hatta Arap ülkelerinden bir cephe oluşturarak amaçlarını pekiştirmeye çalışmaktadır.

Bulgaristan'la Yunanistan MESTA Nehri'nin suları konusunda bir anlaşmaya varmışlardır. Yukarı kıyıdaş devlet olan Bulgaristan'ın devlet başkanı, muhalefetin baskısı üzerine anlaşmayı onaylamadan veto etti. Sınıraşan sularda yukarı kıyıdaş devletin, aşağıdakilere istedikleri kadar su verme zorunluluğu yoktur. Uluslararası hukukta da böyle bir düzenleme yoktur. Kaldı ki, uluslararası hukukta olsa bile, uluslararası hukuk, hiçbir devleti kendi menfaatlerini çıkmaza sokacak bir işlem veya eyleme zorlamaz. Böyle bir taleple karşılaşırsa bile, bu talebi yerine getirme zorunluluğu yoktur.

Uluslararası ilişkilerde ve dış politikada esas olan güçlü devlet olmak değil, gerektiği zaman mevcut gücünü kullanabilme azim ve kararlılığını göstermektir. Maalesef, bugüne kadar Türkiye, su konusunda olduğu gibi, PKK konusunda da başta Suriye olmak üzere İran, Irak ve Yunanistan'a karşı bu kararlılığı göstermemiştir. Kararlılık göstermek mutlaka savaşla olmaz. (60). Adı geçen komşularımızdaki mevcut dengesizlik ve çelişkileri Türkiye'nin ateşlemesi, bu ülkelerin karışması ve mevcut dengelerini sarsması için yeterli olacaktır.

(59) Bkz. A. Mehmet KOCAOĞLU, dn. 58'deki Makalemiz ve Y. DOĞAN Temiz Sular, Pis Sular, 29.8.1993, Milliyet ; N. BATUR, Türkiye'nin Su Çıkmazı, 18.10.1993 tarihli Milliyetteki haber.

(60). Bkz. A. Mehmet KOCAOĞLU, Uluslararası İlişkiler, sf. 29-L63; dn. 58'Fdeki makalemiz, sf. 103.